Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 161 (9844) | 1975 чылдың июль 11, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ХҮННҮҢ КОЛ САГЫШ

САЛЫЫШКЫНЫ

Тоску беш чыл планының доозукчу чылында ниитиниң малының баш санын өстүреринин, оон продуктулуун бедиринин, малдан алыр продуктуларны бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедириниң талазы-биле улуг сорулгалар республиканың көдээ ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган. СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Қыйгырыынга харыы кылдыр, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга кириштишаан, көдээнің ишчилери доозукчу чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир, ниитизи-биле беш чылды чедиишкинниг доозар дээш кызымак, шудургу ажылдап турарлар.

Ниитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузары ам хүннүң эн-не кол сагыш салыр үүлү болуп турар. Эрткен чылдарның четпестерин катаптавас, кыштын берге байдалдарындан хамаарышпас болур төлээде, бо чылын ниитиниң малынга 139,2 муң 2330 тонна витаминниг сиген далганын белеткээри, 17100 тонна сенажты, 397,5 муң тонна тонна бөдүүн чемнери, 6120 тонна будук-бүрүү, лыры эргежок чугула.

«1975—1976 чылдарның кыжынында ниитиниң мал ажылын чем-биле хандырарының болгаш мал кыштаглаашкының чедиишкиннинг эрттиреринің талазы-биле хемчеглер дугайында» тускай доктаалды СЭКП обкомунун бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели бо чылдың июньнүң эгезинде-ле хүлээп алган. Ниитиниң малын чем-биле хандырар дээш ап чорудар бүгү хемчеглерни, район бүрүзүнге бердинген планныг онаалдаларны ол доктаалда тодаргай айыткан. Ук доктаалды амыдыралга боттандырар дээш боттуг ажыл-хереки чорударының үези келген.

Бо хүннерде республиканың ажыл-агыйларында малга чем белеткээри калбарын эгелээн. Июль 8-тиң медээзи-биле алырга, республиканың сес району мал чеминиң белеткелинче эгелеп кирген. Республикада ниитизи-биле будук-бүрү чемни 1137 тоннаны, витаминниг сиген далганын 100 тоннаны, сигенни 457 тоннаны белеткээн. Мал чеми белеткээр ажылда механизастаттынган 30 бригада ажылдап турар.

Эрткен чылдарның практиказындан алырга, чамдык районнар боттарының девискээринден малга четчир чемни белеткеп ап болур тургаш-ла, ол болдунар арганы ажыглавайн баргаш, кышкы үеде бергедээшкинге таваржып тургулаан. Аная чижек кылдыр Улуг-Хем районну айтып болур. Эрткен чылын ол районнуң девискээринге кезип ап болур сиген четчир турган. Ынчалза-даа ажыл-агыйлар ону бүрүү-биле кезип албаан. Улуг-Хем унунуң ортулуктарынга, Көк-Чыраа шыгының хараганнар аразынга, ховуларда бугалар, сумуннар уннарынга чаагай үнген сиген кестинмейн калган. Ол дээрге эптежир арга чок ажыл-агыйжы эвес чорук-тур. Оон уржуу-биле бо кыжын чем чогундан Улуг-Хем районга хөй мал өлүп хораан. Эрткен чылдың кичээндириннден Улуг-Хем районнуң удуртукчулары чогуур түннелди кылган. Районнуң ажыл-агыйларының ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринче бо чылын организастыг эгелеп кирген. Тус-тус ажыл-агыйларда будук-бүрү белеткээри массалыг чоруп турар. Ол чугула ажылга район төвүнүң албан организация, бүдүрүлге черлериниң коллективтери шеф дузаламчызын баштайгы хүнден-не эгелеп көргүзе берген. Харагандан болгаш будук-бүрүден витаминниг далган кылыр чаа арганы база-ла ол районнуң «УТКА 25 чылы» совхозунда практикалап, АВМ агрегат чок ажыл-агыйлар далган кылыр будук-бүрүнү ол ажыл-агыйже чорудуп, ол ажыктыг чаа үүлдү дем-биле ажыглап турар.

Ол ышкаш мал чеминиң белеткелин Қаа-Хем районда «Тиилелге», «Коммунизмче орук» колхозтарда механизастаттынган бригадалар чыл бүрүде чедиишкинниг чорудуп келген. Олар бо чылын база чем белеткээринче организастыг кирген. Ол бригадаларның мурнакчы дуржулгазын ажыглаары, ындыг доктаамал ажылдаар бригадаларны ажыл-агый бүрүзүнге тургузары эргежок чугула.

Ам мал чеминиң белеткелинге бичии-даа саадаашкын турбас ужурлуг. Мал чеми белеткээриниң шиитпирлиг хүннери келген. Ындыг турбуже, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин, Мөнгүн-Тайга районнар ол ажылче ам-даа эгелеп кирбээн. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери «сиген чедишпээн, кезип эгелээри ам-даа элек» дээр хөөннер-биле сиген кезилдезинче кирбейн турары канчап-даа шын эвес. Чижээ, «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының Баян-Колда сиген шөлдеринде чаагай үнген сигеннің кезер үези эртип, сөөктелип турар. А кезилде ам-даа эгелевээн. Ол ышкаш чоруктар өске-даа ажыл агыйларда бар.

Мал чеми белеткээриниң депшилгелиг аргаларын ажыглаарынче онза кичээнгейни салыр херек.

Ниитиниң малынга четчир чемни кыска хуусаада белеткеп алыр дээш бүгү күштерни мобилизастаары районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының чугула сорулгазы.

• Ү өрээн чуртка-эки шынарлыг хөй дүк •

50 МУҢНУ КЫРГААН

Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары тоску беш чылдың доозукчу чылында күрүнеге 169 тонна дүктү садарын хүлээнген. Ажыл-ишчилер өөгленген өөзүнге эз болур дээш хой ажылында чугула кампания — кыргылдага хынамчалыг белеткенгеш, ону июнь 10-дан-на массалыг эгелээнгер.

Районга ниитизи-биле 70 муң ажыг хойну кыргыыр ужурлуг. Он бир кыргылда пунктузу ажылдап турар. Оларда электрилиг 180 хачы-ны тургускан. Хой кыргылдазында шупту 550 кижи киржип турар.

Июнь 7-ниң медээзи-биле алырга, районнуң колхозтары, совхозтары 50 муң ажыг хойну кыргып, оон барык-ла 80 тонна хире дүктү алган, азы бир баш хойга 1,5 кг дүк онаажып турар. Чартык чылда район 36 тонна дүктү күрүнеге садар планныг тургаш, херек кырында 59 тоннаны дужаап, планны ыракта ажырган.

Хой кыргылдазын «Ак-Эрик» колхоз эң-не шалыпкын чорудуп турар. Ол ажыл-агый кыргыыр ужурлуг 14 муң ажыг хоюндан 13 муң хиреин кыргаан, бо чугула кампаниянны доозар чоокшулаан. Ында бир хойга онааштыр 1,9 кг дүк алдынган. Ак-эрикчилер 34 тонна дүктү күрүнеге садар планныг. Ам херек кырында 21 тоннаны дужааган.

Районнуң ажыл-агыйларында малдың чайлагладыышкыны июнь эгезинде-ле эгелээн. Эки оттуг, сериин тайгаларже 110 муң ажыг шээр мал чайлаглап үнер ужурлуг. Ам 80 муң баш мал Шуурмак, Кара-Хөл болгаш өске-даа черлерде чайлагларда чеде бергилээн.

Н. ООРЖАК,
Тес-Хем районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги.

Шалыпчы ай чоруп тур

БАР АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Ам көдээде хайнышкынныг үе. Көдээ ажыл-агыйда өскедаа чугула кампаниялар-биле чергелештир, Тываның колхозтарында, совхозтарында куруктурулга андарылгазы болгаш органиктиг чемишчидилге сөөртүлгези уламчылавышаан. Бо талазы-биле чарлаан шалыпчы сөөлгү шиитпирлиг ай ам чоруп турар. Ынчангаш механизаторларның кылыр ажылы ам-даа эңдерик, үе эвээш арткан.

Июль 2-де медээ-биле алырга, республикада ниитизи-биле 64297 гектарга куруктурулга андарылгазын чоруткан. Ол — планның 56,9 хуузу. Эрткен чылдың июль 1-де куруктурулга андарылгазының планы 71,3 хуу күүсеттинген турган.

Бин-Хем, Қызыл районнарның ажыл-агыйлары куруктурулга андарылгазын элээн шалыпкын чорудуп турар. «Қызыл тараачын», «Саян», «Шивалиг», «Тыва» совхозтар куруктурулга андарылгазын организастыг чоруткаш, планныг онаалдаларын күүсеткилээн. «УТКА 25 чылы» совхоз пландан ажыр 186 гектарны андарган. Черниң ширпин андара кагбайн болбаазырадырын чедиишкиннинг ажыглааш, «Көк-Тей» совхоз планын күүседир чоокшулай берген.

Ынчалза-даа Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйларында куруктурулга андарылгазының темпизи ам-даа оожум болуп артышаан. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээргe, республикада бо ажылдың темпизи база куду болуп турары үстүнде саннардан тодаргай-дыр. Ынчангаш шалыпчы айның арткан хонуктарында ажылды ийи дакпыр күженишкин-биле чорудар херек.

Хана парлалгазының делгелгези

СЭКП обкомунуң организас-партийжи болгаш идеологтуг ажыл талазы-биле кабинединиң методиктиг чөвүлели Политиктиг чырыдышкын бажыңында хана парлалгазының делгелгезин организастаан. Ында үлетпүр, көдээ ажыл-агый болгаш өске-даа адырларның база албан, организация черлериниң эки ажылдыг хана солуп редколлегияларының үндүрген солуннарын делгээн.

Тываның комплекстиг геология экспедициязында, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында, «Көк-Тей» совхозта болгаш оон-даа өске коллективтерде үнүп турар хана солуннарны көрүкчүлер улуг сонуургал-биле номчуп турар.

(Бистиң корр.).

Доозукчу чылдың бирги чартында Кызылдың хлеб заводу ниити продукция бүдүреринің планын 106,3 хуу күүсеткен. Ол коллективте Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Елизавета Емельяновна Золотухинаның удуртуп турар бригадазы мурнуку одуругда чоруп турар. Продукцияны эки шынарлыг кылыры, планны ажыр күүседири ол демниг, эптиг бригада кежигүннериниң шуут чанчылы болган. Бо доозукчу чылда ол бригада улам бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап, үүле бригаданың эвес, а бүгү коллективтиң ажыл-ишке чедиишкини дээш эш-өөрүнге деткимче-дузаны, үлегери көргүзүп турар.

Күш-ажылга чедиишкиннери дээш Елизавета Емельяновна «Күш-ажылчы алдар» орденниң үшкү чергези-биле шаңнаткан. Ол ам хлеб заводунда 20 чыл ажыг ажылдап келген.

ЧУРУКТА: хлеб быжырар цехтиң мастер-бригадири Елизавета Емельяновна Золотухина болгаш ооң өөреникчизи Анна Пестова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының үшкү сессиязы

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЭКОНОМИКАЗЫН УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Июль 8-те 15 шакта Кремльде палаталарның хуралдаар залында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национаддар Совединиң иинги хуралы болган.

Эштер **А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Д. С. Полянский, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарёв, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов** оларны депутаттар үргүлчүлелдиг адын часкаашкыны-биле уткаан.

Национаддар Совединиң Даргазы депутат **В. П. Рубининиң** башкарып чоруткан хуралынга чер иштиниң байлактарының камгалалын күштелдирер болгаш ажыктыг казымалдарны ажыглаарын экижилер талазы-биле хемчеглер дугайында база чер иштиниң байлактарының дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвиледдешкен республикаларның хоойлужудулга үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Национаддар Совединиң үлетпүр талазы-биле, хоойлудүүмнер саналдаар, көдээ ажыл-агый, транспорт болгаш харылзаа, тудугның болгаш тудуг материалдар үлетпүрүүнүң, бойдус камгалалының талазы-биле комиссияларының даасканын ёзугаар эдеринчи илеткелди үлетпүр талазы-биле комиссияның даргазы депутат **К. К. Кайрис** кылган.

Бойдус камгалалының чуртта чоруттунуп турар бүгү хемчеглериниң үндезинииде бойдус байлактарын кампан хумагалаарының ленинчи идеязы турып турар деп, ол демдеглээн. Ол чугула айтырыгже доктаамал кичээнгейни Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне салып турар. Партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Эртем-техниктиг депшилгени дүргеледириниң хемчеглерин ап тура, ол депшилге бойдус курлавырларын ээ ёзулуг көөрү-биле дүүшкен, агаарның болгаш сугның айылдыг хирленишкининин, черниң хоозурап куруглаарының үндезин дөзу болбазын дээш бүгү чүвени кылыры эргежок чугула... Чүүле бистер эвес, харын база дараазындагы салгалдар бистиң Төрээн чуртувустун кайгамыктыг бойдузунуң бээр бүгү кежиктерин ажыглаар аргалыг болур ужурлуг».

Чуруттуң чер иштиниң байлактарын камныг, ээ ёзулуг көөр деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинин салган сорулгазы бойдус камгалалын күштелдириниң болгаш бойдус курлавырларын ажыглаарын экижилериниң айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалында база СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында, а ол ышкаш күрүнеңе улус ажылагый планнарында тодаран илерээн. Минералдыг курлавырларны чөп ажыглаар дугайында сагыш салыышкын министерстволарның, ведомстволарның болгаш даг-тывыштыг бүдүрүлге коллективтериниң кичээнгейиниң төвүнде турар. Чер иштиниң байлактарын хумагалыг көөрүнүң принципин амыдыралга боттандырып чорударда, эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдези-биле, тып алдынып турар минералдыг чиг-эттиң хемчээлиниң улгатканы-биле ниитилелиң бойдуска салдар чедириниң хемчээлдери өзүп турар дээр дугайын утпаза чогуур. Ынчангаш чер иштиниң байлактарын ажыглаар дугайында айтырыг долгандыр турар бойдусту камгалаарының ниити айтырыыбыле чарылбас кылдыр холбашкан бооп турар.

Ажыктыг казымалдарның хөй саныг байлакшыл черлерин шингээдип алган чорук бистиң хөй национал Төрээн чуртувустун экономиказының болгаш культуразының дүрген хөгжүлдезин дыка улуг хемчээлдин-биле тодаратка деп, оратор уламчылаан. Минералдыг чиг-эт баззазын тургузарынга болгаш аңаа үндезилээн, бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериге бүгү-ле эвиледдешкен республикалар киржип турар. Улус ажыл-агыйынга минералдыг чиг-этти дереглээриниң үзүктел чок өөрүлдези оларны улам-на ажыктыг, комплекстиг, таарымчалыг ажыглаарының ужур-дузазын бедидип, чер иштиниң байлактарын хумагалыг көөрүн бүгүле бүдүрүлге черлериндеи, организациялардан, албан черлериндеи болгаш хамаатылардан негеп турар.

Өңнүг болгаш кара металлургиянның, хөмүр-даш болгаш химия үлетпүрүнүң хөй-хөй даг-тывыш бүдүрүлгелери, байлакшыл черлерни ажылдап сайзыралдырының улам-на депшилгелиг системаларын болгаш аргаларын бүдүрүлгеге иептеретишаан, ажыктыг казымайдарның чидириглерин дыка эвээжедирин, чиг-эт болбаазырадып турган үүле кол эвес, харын база эдеринчи холумактарны-даа улам долу комплекстиг ажыглап алырын челип ап турарлар.

Минералдыг чиг-эттиң тывыжында болгаш болбаазырадылгазында чогумчалыг эки үүлдерни демдеглээш, **К. К. Кайристиң** чугаалааны болза, даг-тывыштың чамдык будүрүлге черлери ажыктыг казымалдарның шинчилеттинин тывылган курлавырларын четпес ажыглап, байлактыг черлерни ажылдап болбаазырадырда үүнүп-биле-даа шынзыттынмаан улуг чидириглерни болдуруп турар. Отчёт сан-медээлерин ёзугаар алырга, хазын тывыышкын үезинде хөмүр-даштың чидирин өртүмаа-биле 20 хире хуу бооп. «Карагандауголь» болгаш «Прокопьевскуголь» комбинаттарының чамдык шахталарында 40—45 хуу чедип турар. Байлактыг черлерден нефть курлавырларының чартык кезиндеи эвээжи, калийлиг дүстарның үштүн бир кезин алдынып турар. Чер аданың тывыжынын үезинде кара, өңнүг болгаш ховар металлдар рудаларының, хөмүр-даштың курлавырларының беш тонназының бирээзи-ле чер алдынга артып каап турар. Эдеринчи газтың чидириглери ам-даа хөй бооп, ажык отка өртөнип турар.

Ажыктыг казымалдарның байлакшыл черлерин комплекстиг ажыглаарын думчук боралаар ёзу-биле көөр чорук аажок улуг когаралга таварыштырып турар. Планнаар органнар, эртем болгаш техника талазы-биле күүрүне комитёди адырлар министерстволары-биле кады ажыл-хереки думчук боралап көөр чорукту ажып эрткен, бүгү-ле ажыктыг казымалларны оларны тып база болбаазырадып турар үеде комплекстиг ажыглаарын хандырган турары эргежок чугула. Ол айтырыгларны шиитпирлээриниге төлевилел болгаш конструктор организациялары, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Эртемнер академизының эртем-шинчилел институттары улам-на калбаа-биле хаара тутпуруп киржир ужурлуг. Бойдусту камгалаарының болгаш бойдус курлавырларын чогумчалыг ажыглаарының айтырыгларын комплекстиг өөренип шинчилээр сорулгалыг эртем-шинчилел төвүн ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының системазында тургузар дугайында 1972 чылдың сентябрьда-ла ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязына киргген саналды кичээнгейге ап көрзе чогуур.

Чер иштиниң байлактарының камгалалын күштелдиринче болгаш ажыктыг казымалдарны ажыглаарын экижилеринче партияның угландырган шиитпирлерин амыдыралга боттандырар төлээде, чер иштиниң байлактарының дугайында хоойлужудулга ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң амгы чадазының негелделериниге дүүшкен турзуи дээш ону чурумчудары болгаш сайзыраңгайжыдары эргежок чугула.

Оон-биле холбаштыр комиссиялар чер иштиниң байлактарының дугайында хоойлужудулга үндезиннериниң төлевилелин ССРЭ-ниң чазааның ажылдап кылганының чугулазын болгаш кирип келгениниң чогуур өйүндээзин демдеглел турарлар.

Үндезиннериниң парлалгада чарлаттынган төлевилелин бүгү-ниити үүлүлгезунун көргеп, ол дугайын комиссияларда келген хөй саныг чагаалар, демдеглелдер болгаш саналдар херечилеп турар. Чер иштиниң байлактарының дугайында хоойлужудулга үндезиннериниң төлевилелин чуруттуң ажылчыларының бойдусту камгалаар болгаш байлактарны чогумчалыг ажыглаар дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң сагыш салыышкынының чаа өлерээшкини кылдыр уткуп хүлээп алган деп үүнеин чугаалажын көрүүшкүнүнүң түннелдери көргүзүп турар.

Партия болгаш Совет күрүне чүүле хоойлужудулганы сайзырангайжыдарын эвес, харын база совет хоойлуларын сагыырын улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар деп, К. К. Кайрис уламчылаан. Хоойлу амыдыралда сагыттынып, ботканып турар. Аная холбаштыр оратор чер, суг болгаш бойдус камгалалының өске-даа хоойлужудулгазының чугаа чокка күүсеттиирген болгаш сагыттынган турарының эргежок чугулазын база хатан онзалап демдеглээн.

Комиссиялар үндезиннериниң төлевилелинге чамдык чаа үүлдерни киирерин, а ол ышкаш хоойлу төлевиделиниң чамдык үүлдерин ылавылаарын болгаш немээрин саналдаан дээрзин эдеринчи илеткелчи дыңнаткан.

Эдеринчи илеткел кылырын меңээ дааскан комиссиялар Н. А. Тихоновтун илеткелинде кол үүлдерни болгаш түннелдерни үүлдүгзүнүп, а ол ышкаш чугаалажып көрдүүнүп турар айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалының кииртинген төлевилелин үүлдүг деп көрүп турар деп, К. К. Кайрис түннелинде чугаалаан.

Комиссиялар чер иштиниң байлактарының дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвиледдешкен республикаларның хоойлужудулгаларының үндезиннериниң төлевилелин айыттынган немелделери болгаш өскерилгелерни барымдаалап турган бадылаар деп саналды киирип турар.

Чер иштиниң байлактарының дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвиледдешкен республикаларның хоойлужудулганың үндезиннериниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алыр чоруу бистиң ниитилелиистиң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдер болгаш коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар, аная үндезилээш, совет улустун амыдыралының, материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин чайгылыш чокка белдер сорулга-биле чер иштиниң байлактарын эң-не чогумчалыг ажыглаарынга база оларын, камгалалын күштелдиринге дөгүм болур.

Оон соонда чугаалажып турар айтырыг талазы-биле санал-онал бээри эгелээн.

Индирде — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **А. М. Калашников.** Найысылалдың Бауман округунун сонгукчулары-биле ужуражмышкынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын совет кижилер улуг сеткил ханыышкын-биле уткааннар — деп, ол чугаалаан. Аная ол СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлерин күүседир дээш партияның болгаш улустун тургузукчу күш-ажылының кайгамыктыг түнелдерин үндүрүп, чуруттуң моон-даа сонгаарга социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң өөрүнүг перспективаларын көргүскен, тайбыңны болгаш улустарының хамаарышпас чоруун быжыглаары дээш демиселиниң чугула сорулгаларын тодаткан.

Оон соонда оратор минералдыг чиг-этти ажыглаарын соксаал чокка экижилериниң чугулазының дугайын чугаалаан. Ажыктыг казымалдарны тып, ону болбаазырадыр үеде чидириги эвээжедир арганы бээр чаа, улам сайзыраңгай дериг-хереклеерни улам калбаа-биле ажыглап турар апарганын ол дыңнаткан. А. М. Калашниковтуң бодап турары-биле алырга, министерстволар болгаш ведомстволар чиг-эт курлавырларын комплекстиг ажыглаарының хемчеглерин айтып, боттандырып чорудары чугула бооп турар. Чиг-этти ынчаар ажыглаарының сорулгаларын чаа тудугларның төлевилелдериге көрген турары эргежок чугула.

Донецк облсовединиң күүскомунуң даргазы депутат **Д. М. Гридасов** Донбасстың девискээринде 50 ажыг үүлбүрү минералдыг чиг-эттиң ажыттынганын дыңнаткан. Байлактыг черлерни эң долузу-биле боттуг кылдыр шинчилеп турган, чер иштиниң байлактарын бүрүн, доллур ажыглаарын хоойлужудулга төлевилелинде айытканы ол обласка дыка чугула боор турар. ССР Эвилелиниң болгаш эвиледдешкен республикаларын оралакчы президентизи депутат **Е. К. Харадзе** бистиң чүс чылывыста техника шалыпкыны-биле хөгжүп турарын чугаалаан. Мындыг үеде бойдус байлактарын чидириг чокка ажыглаарынче күштү салырын негеп турардыр. Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне долгандыр турар бойдус үүлдерни камгалаарының айтырыгларынче үргүлчү сагыш салып турар.

Чер иштиниң байлааның курлавырлары кайы-даа хире улуг болза, олар сан-түү чок эвес дээрзин депутат чугаалаан. Минералдыг курлавырларны комплекстиг ажыглаарын челип алыры-биле Грузияның болгаш чуруттуң акы-дүүмзе республикаларының демниг ажылдап турарының дугайын оратор база чугаалаан. Ол республиканың аржаан сугларының, артезиан кудуктарының курлавырларын тодаадыр, оларны улус ажыл-агыйынга ажыглаар талазы-биле Грузин ССР-ниң эртемденнериниң эртемге үндезилээн саналдарны ажылдап кылганын база чугаалаан.

Аныяк Джезказган областың экономиказының дүрген көдүрлүүшкүнүнүң дугайын Казахстанның КП обкомунуң бирги секретары **К. С. Лосев** чугаалаан. Оон экономиказында Джезказганның болгаш Балхаштың даг металлургиязының болгаш Акчатаунуң даг байлаа арыглаарының үш улуг комбинаттарынга үндезилеттинген өңнүг металлургия кол рольду ойнап турарын оратор демдеглээн. Ол будүрүлге черлериниң коллективтери руданы казып тып база болбаазырадып турар үеде чидириги эвээжедиринче, ажыктыг байлактарны шуптузун улам долдур алырынче күштү салып турар.

Чаа техниканы чорудуп бээриниң графигин үзер таварылга, хожудаңгай технологияны ажыглаар чорук руда чиг-эдин бүрүү-биле ажыглаарының хөрээнге шаптыктап турарын депутат демдеглээн. Бо айтырыгны шиитпирлээрин Күрплан болгаш чогуур министерстволар онза контрольга алыр ужурлуг деп К. С. Лосев саналдаан.

(Уланчызы 3-кү арында).

В. Брандтының парлалга конференциязы

Германияның Социал-демократтыг партиязының Даргазы В. Брандт июль 9-та совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы эрттирген.

В. Брандт Совет Эвилелиге келир кылдыр чалааны дээш СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневке өөрүн четтиргенин илергеттирген.

В. Брандтының чугаалааны болза, Л. И. Брежнев-биле ооң ужуражыышкынары болгаш беседалары ажыт-чажыт чок чоруктун болгаш кайы-кайызын билчириниң байдалынга эргген. Л. И. Брежнев-биле беседаларның кол темазы дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкынын улам ыңай үргүлчүлээр дээш чүнү кылып болурун болгаш чүнү кылыр ужурлугун дээрзин чугаалашканы болур. Беседалар үеанде чугула черни доостурунче чоокшулап турар Европада айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылганың талазы-биле чөвүлел хуралдың дугайында айтырыг эгелээн. Хельсинкиге чөвүлел хуралдың түүнел чадазы чугула ажылдың төнчүзү болбас ужурлуг. Тайбыңны быжыглаарының хөрээнге хөй күрүнелерниң тодаргай күженишкиннериниң чүүле эгези ол болур деп, ол онзалап-демдеглээн.

Амгы үеде Венада чоруп-турар чугаалажыышкынларда Европага чепсегленишкинни болгаш чепсектиг күштерни кызырары-биле холбашкан айтырыгларга ол айтыыглар чеже-даа парын болза, оларны бирги чергениң ужур-дузалыг деп саналар ужурлуг деп саналар мен деп, В. Брандт медеглээн.

Барыын Берлинге хамаарыштыр чүве чугаалаш, В. Брандт эрткен неделяда СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң шайлалгага ол талазы-биле чугаалаан чугаазын сагындырган болгаш ол ону долузу-биле деткип турар деп чугаалаан. 1975 чылдың майда СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң ГФР-те аян-чорук кылып чорда дөрт таланың дугуржулгазының үжүк бүрүзүн болгаш ниити утказын бүгү талаларның шыңгыызы-биле сагыырының болгаш хүндүлээриниң дугайында формуланы тыпкан деп, В. Брандт медеглээн.

Политиканы тодаралыры чазактың хөрээ, ынчалза-даа ооң даргалап турар партиязы европейжи кады ажылдажылганы болгаш улустар аразының бот-боттарын билчириниче бурунгаарлаашкының хөрээнге чазакты ол деткип турар деп, В. Брандт онзалап демдеглээн.

ГФР биле Совет Эвилелиниң аразында харылзааларны үретүүнелдиг болгаш янзы-бүрү тала-биле хөгжүдериниче угланган ГФР-ниң чазааның күженишкиннерин ол деткип турар деп, В. Брандт дыңнаткан.

ССРЭ-ге аян-чорук кылып чорааш, бодунуң бодалдарының дугайын чугаалап тура, үс-шаг эвээш болган-даа болза, Москвага, Ленинградка, Новосибирскиге болгаш Самарканды Совет Эвилелинде кижилериниң канчаар чуруттап базаа ажылдап турарының дугайын таныштым деп, В. Брандт онзалап демдеглээн.

* * *

Июль 9-та Германияның Социал-демократтыг партиязының Даргазы Вилли Брандт кадайы-биле Москвадан чорупкан.

Внуково аэродромунга В. Брандтыны СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев болгаш албанның өске-даа кижилери үдээн.

А. А. Громыконуң Женеваже чорупканы

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко июль 10-да Женеваже АКШ-тың Күрүне секретары Г. Киссинджер-биле ужуражыр дээш чорупкан.

Чедип алдынган дугуржулга ёзугаар ужуражыышкын үезинде ийи талаларның сонуургалдыг айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазы болур.

Аэродромга А. А. Громыкону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги орааткызы В. В. Кузнецов болгаш албанның өске-даа кижилери үдээн.

Партийжи амыдырал

УЛАМ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң хоокта чаа болуп эрткен эллеглиг пленумунга «Партияның Тамбов область организациязында шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің байдалының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалының күүселдезинің чоруп турары болгаш районнуң партия организациязының сорулгалары» деп айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Д. С. Данзыноол кылган.

СЭКП Төп Комитединиң доктаалын 4 партия комитеттериниң болгаш 21 партия организацияларының хуралдарынга таныжып чугаалашкан. Орта 482 коммунистер олуржуп, 197 кижи санал берген. СЭКП райкому болгаш партия организациялары ол талазы-биле ап чорудар хемчегларниң планнарын ажылдап кылгаш, боттандырып турар. Хуралларны «Кара-Хөл», «Мурнакчы» колхозтарның парткомнары, райпода, Кызыл-Даг ортумак школазында баа Тээли көдээ Советтиң чанында партия организациялары организастыг болгаш идей-политиктиг бедик деңнелге эрттирген.

Пленумга районнуң партия организацияларында шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің байдалын, хуралларга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин кичээнгей салып, чамдык партия организациялары хуралларны үеэинде эрттирбес азы үзер, коммунистиниң отчеттарын эвээш дыңнап турар дугайында шүгүмчүлелдиг саналдар районнуң V партия конференциязынга болган. Бо талазы-биле шүгүмчүлелге адыңнуң турган «Тээли» совхозтуң, «Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтарның парткомнары чамдык түңнелдерни кылган. «Тээли» совхозтуң Найырал салбырында болгаш Тыпте партия организациялары (секретарьлары эштер С. Иргит, Х. Хертек) хуралларны өй-шаанда эрттирип, партия хүрээлениниң өзүлдезинче кичээнгейни эжиктеткен.

Сөөлгү үеде «Мурнакчы» колхозта партком, «Тээли» совхозтуңЭэр-Хавак сүт-бараан фермазында бригада партия организациязы, Тээли көдээ Советтиң чанында, Тээли ортумак школазында партия организациялары боттарының удуртукчу ролюн, авангардчы ролюн белиткен. Хуралларга коммунистер хүн айтырыын сайгарарынга идеткейлиг киржип турар.

Чамдык эки талалар-биле чергелештир партия, совет болгаш хөй-ниити организациялары хуралларга үндүрген шиитпирлериниң болгаш шүгүмчүлелдиг саналларының күүселдези дээш ам-даа чедир ажылдавайн турарын пленумдан демдеглээн. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле перспективтиг айтырыгларже кичээнгей кошкак салдынып турар. Оон түңнелинде мал, чер ажылының культуразы чавыс, оон ап турар продукция эвээш. «Тээли» совхозтуң, «Мурнакчы» колхозтуң партия организацияларының хуралдарынга чер ажылының дугайында айтырыгны каш удаа чугаалажып турза-даа, оон ап турар дүжүт эвээш болуп артышаан, чарыгдалдар хөй боop турар.

ВЛКСМ райкомунуң 1974 чылдың май 24-те болган пленумунга «ВЛКСМ-ниң XVII съездизиниң түңнелдери болгаш районнуң комсомол организацияларының сорулгалары» деп айтырыгны чугаалашкан, «Ортумак школаларның базазында күш-ажылдың лагерьлерин тургузарын ВЛКСМ райкомунуң бюрозунга, районнуң пионерлер чөвүлелиниге хүлээдир» деп доктаалдың бир үүлүнде айткан. Бо хүннерге чедир кайы-даа школаның базазында күш-ажыл лагери тургустунмаан. Үнүрген шиитпирни күүседир дээш ВЛКСМ райкомунуң (бирги секретары эш С. Хертек) бюрозу организастыг ажылдар чорутпаан. Ол-ла доктаалда «Кара-Хөл», «Мурнакчы» колхозтарга болгаш «Тээли» совхозка аныяктарның хойжу бригадаларын дарый тургузарын хамаарышкан комсомол комитеттериниге хүлээдир дээн. А херек кырында бо хүнге чедир ол ажыл-агыйларда аныяктарның үүгле бир-бир звенолары тургустунган.

Хуралдарга болган шүгүмчүлелдиг саналларны ушта бижээш, ону күүседир ужурлуг кижилерге берип, оон боттанылгазын хынаар болгаш дараазында хуралда коммунистерге дыңнадыр ажылды партия организациялары чедир кылбайын турар. Чамдык коммунистиниң берип турар санал шүгүмчүлелдериниң утказы партия хуралының чугаалажып турары хүн айтырыынга дүүшпейн баар үүлдер бар.

А чамдык эштер хуралларга берген саналдарынга хөй-ле шүгүмчүлелдерни кылып, моонсоңгаар чүүү кылып алырын аазап каан, оон күүселдезинге бодунуң эргежок киржилгезин уттуптар ийикпе чедир ажылдавас чоруктар бар. Районнуң V партия конференциязынга «Мурнакчы» колхозтуң партком секретары эш Д. Хертек саналынга мындыг сорулганы салган: «...Хойну өстүрер дизе, оон-биле чергелештир хаван ажылын база улам сайзырадыр херек. Бо чылын хаванны 500 баш чедирер бис. Ол дээрге курлавыр-дыр». Оон бээр бүдүн чартык чыл эткен. А бо чылдың июль 1-де медээ өзүгаар алырга, «Мурнакчы» колхозта үүгле 135 хаван бар болган. 1975 чылдың эткен чартыында колхоз күүнеге чаңгыс-даа хаван сатпаан. Бир-тээ партком секретары колхозка ынча хаванны өстүрүп болурунуң аргазын шын санап тыпкаш, саналдаан чүве болганда, ону күүседир дээш боттуг хемчегларни ап чорудар турган.

Шак мындыг янзылыг хуралдың айтырыынга дүүшпес санал бээр азы берген саналының күүселдези дээш болу чедир ажылдавас чорук өске-даа партия организацияларында бар.

Тээлиниң № 2 сес чыл школазында партия организациязы (секретары С. Иргит) коммунистиниң ажылга харысалгазын бедидериниге, ылаңгыя аныяк коммунистини кижизидер ажылче эвээш кичээнгей салып турар. Ында хуралларга болуп турар шүгүмчүлел дээш чок, ажыл-ишчи кижизидикчи утказы чавыс. Оон түңнелинде ол организациядан арага-дарыже хандыкшып, ажылынга ээ-харысалга чокталганы дээш башкы О. Маадыр СЭКП кежигүнүнден үндүрткен. А аныяк коммунист И. Дойнаккайга партийжи хемчегни онааган.

Хуралдарның үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин болгаш коммунистиниң шүгүмчүлелдиг саналларын боттандырып турарының дугайында коммунистерге доктаамал дыңнадын, партия хуралдарының ажыл-херекчи, хостуг саналонал солчулгазының байдалынга бедик негелделиг, принципиалдыг байдалга эрткен турарын чедип алыр сорулгага дүүштүр ап чорудар делегереңгей хемчегларни айыткан доктаалды СЭКП райкомунуң пленуму хүлээп алган.

Б. БАГАЙ-ООЛ,
СЭКП райкомунуң инструктору.

Коммунист дугайында чугаа

КАПИТАН

— Шаанда-даа, ам-даа чаңгыс-ла моондак — Хүт ужары, Туер-биле төрепчилеп алгаш өскевес болза, баржалыг теплоход бодунуң күжү-биле эртип шыдавас чүве—деп, капитан чугаалап ор.

Енисей пароходствозунуң Кызылда эргелелиниң капитан-механиги Семен Степанович Романов-биле Ырбанче эжиндирип өскепкен бис. Чазык чаагай, бодунуң эзелдек, бичe сеткилдиг мөзү-шынары-биле кижини бодунче чайгаарлаа хаара туда бээр кижи болду. Чугаазы дыңнаксанчыг-даа. Кызылга пароходство черниң эргелелин 1961 чылда тургускан үеден бээр-ле, маңаа ажылдап келген. Ам 15 чылдың нүүрүнде ак-көк хемни өрү-куду улус ажыл-агыйының чугула чүүктерин дажыглап турар. Хемчиниң бо үеде кылып-бүдүрген ажылдарын санаар болза, ол муң-муң километрге, оваа-тей дег бедик чүктерге деңнежир.

Семен Степанович сески беш чылдың даалгазын чедишкиниг күүсеткен. Элээн кат аныяктарны хемчиниң янзы-бүрү мергежилдеринге өөреткен. Олар ам бодунуң башкызы-биле деңге ажылдап, оон чагыгсуртаалын өзүгаар төлептиг кижилериниң санынга кирип, чонунга бараан болурунуң үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Тоску беш чылдың эткен шиитпирлиг чылында коммунист Романов бодунга бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, чыл планын 134,7 хуу күүсеткен. Эжиндиришкин планын ол август айның эгезинде, азы бүдүн чартык ай бурунгаар күүсеткеш «Социалистиг чаршыдың тилекчизи» деп хөрек дөмдээ-биле шаннаткан. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чедип алган чедишкиннери, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы дээш, хем болгаш далай флодунуң ажылдакчыларының Енисей бассейнинде профэвилея комитединиң президиуму болгаш Ленин орденниг Енисей пароходствозунуң баштаар чери 1974 чылда Семен Степанович Романовка «Енисей пароходствозунуң эң дээре капитан-механиги» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Улуг-Хемниң үнүн дургаар 215 дугаарлыг теплоход эжиндирип чорза, ону Романовтуң теплоходу деп билип алыңар. Бо чылдың эгезинде Семен Степановичини Красноярскиниң судно тудар заводунче чоруткаш, оон ийи теплоходту эккээрин аңаа дааскан. Үк теплоходтарны демир-орук-биле Хакасияның найысылалынга эккеп кааш, Улуг-Хемниң дожу батканда, оларны Кызылга чедирип келген. Район эргелелиниң удуртулга чери чаа теплоходтуң бирээзинге ажылдаарын аңаа сумелээн. Кымга өөрүнүт эвезил? Ынчалза-даа Семен Степанович ол саналдан ойталаан.

— Кандыг-даа ажылды төнчүзүнге чедирер болгай. Мээң эрги теплоходум ам-даа ажырбас. «Кыргаанын» сөөлгү күжүнге, сөөлгү аргазынга чедир ажылдап көрейн. Оон шылалы ам-даа бар. Ону чөптүг ажылаарга, ам-даа улуг дузаны чедирер — деп, Романов чугаалаан.

Хоочун хемчи, бүдүрүлге чериниң мурнакчыларының бирээзи—тоску беш чылдың доозукчу чылының эжиндиришкин сезонун чаңчыга бергенин өзүгаар база-ла чедишкининг эгелээн. Эжиндиришкининң баштайгы дөрт рейзинде Ырбанның ыяш белеткөлчилеринге 100 тонна нефть продуктуларын чедирген болгаш оон республика тудугларына 2000 кубометр тудут ыяжын салдадып бадырып келген. Оон соондагы рейстер база чедишкинниг эртип турар.

— Партияның эллеглиг чээрби бешки съездизин 1976 чылдың февраль 24-те чылдырар дугайында СЭКП Төп Комитединиң апрель Пленумунуң доктаалы бүгү совет улусту күш-ажылче сорук киргген. Съездиге төлептиг ужуражыры-биле бо чылдың эжиндиришкин планын бир ай бурунгаар дооскан, социалистиг хүлээлгеде көрдүнген бүгү негелделерни бүрүнү-биле күүседирин бистиң экипаж шиитпирлээн — деп, эш Романов чугаалап турар.

Коммунист, күш-ажылдың шалыпчызы, дагдыныкчы Семён Степанович Романов хемчиниң бедик адын алдарлыы-биле тудуп келген. Капитан-механик Романовтуң күш-ажылчы чедишкиннерни бедин-биле үнелеп көргеш, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиуму аңаа Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты бо чылдың март айда тывыскан.

Ажыл-ишчиге ам-даа чедишкиннерлиг болурунарны күзедивис, Семён Степанович!

ЧУРУКТА: С. Романов.
А. АИРНИҢ сөзү болган фотозу.

КОЛХОЗТУҢ ХООЧУНУ

Кижи ортузу-дажа дүжүп чоруур ол кижиниң арын-шырайында үениң арттырып каан изи— сыгыглар шоолуг хөй эвес. Хөрээ делгем, өжүннериниң шыңганнары хөйлеп өттүр безин кырлаң хөстүр. Ынчалза-даа, буттар баксыраан: «Сөөлгү ийи-бир чылларда мынчап бардым, харалаан, дүрген чоруп чылдаваскам, чырааныктаар чыгым. Оода чадаарда, холларның салаалары база таптыг түттүнмастай бээр, шылаар» деп, Соян Каллан хомудап орду.

— Оон оозу калыг ажылдаа-на мынчап барган болгайзын—деп, хойжу Калланның дугайында чугаа болуп турда, Тавза Севилбаа угбай (база-ла хойжу) кээргээн анныг улашты.— Дендин-ле ажылдаар кижи. Шуут магалыг. Улуг-даа, бичии-даа кижи дуза дилээрге, чажам диве, ыяан-ла күүседир. Кыш, чай диве, могаазе, шылавас — эдеп-ле кижи. Чоокка чедир-ле хой, хураган кыргын турда, бистиң бригадага аңаа чедер кижи бок чүве. Мен хүнде чээрби беш, чээрби алды хураган кыргын турумда, ол мырыңай дөртен ажыра бээр.

Ындыг ажыл-ишчи кижилер бо-ла таварышкылаар ийин. Шаанда бичии чорумда, бир ындыг өөй турганын сактып ордум. Аалдарга черле курут келбес: ыяш-чээрген-даа чыып, чүктеп эккээр, аңай-хураган кежи-даа чүүштан эккелген болур. Өгге база аңаа орбас — бир-ле чүвени кыла бээр. Кандыг-да-бир демниг ажыл дээнде, ол чүүн-даа дүрүнүп баар.

Соян Чазырович биле Соян Миннимаевнаның өглелериниңден бээр үжен ийи чыл эткен. Улуг-дарыы улгаткан. Хөй кежи түскай өг-бүлениг. Шура биле Серээн колхозта, Шериг-оол Кызылда ажылдап турар. Бырааг баа колхозка бригадирлеп турган, ам найысылалда билиг безилер курстарда өөреп турар. Бо чылын Бичe-оол 8 классты эки доосан. Кызылдың ийи дугаар ортумак школазынга өөредилгезин ол уламчылаар күзедиг. Адам кларс доосан Сергей ада-неинге дузалажып чайлаар.

Ашак-кадайның иниитилелге ажыктыг ажыл кылын эгелээнинден бээр чээрби сес чыл эткен. 1947 чылда чээрби алды дарлыг Каллан Ак-Кежиг МТАЭ-ниң пылгуунуң хамырып шаан турган. Ынчалза-на оон эрезиң, ажылгырын улус эскееген. Иниитиниң малын ойнамелди өстүрүп келген.

Калланчар хойжу улус болгай. «Кажаннан бээр хой кадарып келгинде?», деп айтырымга, олар мынча диштилер:

— Чылны малдаан, ийи чыл боop турувуста «Ак-Эрик» колхоз тургустунган. Ынчан өстер хажыныңга орбаан бис. Боттарывыстың тургуступ, быжыглажып келген колхозувуе ам Тес-Хемге шыырак дээн ажыл-агыйларның бирээзи апарган. Колхоз тургустунган соонда бир колан хой хүлээп алган улус бис. Ам оон бээр чээрби дөрт чыл четкен.

Чээрби дөрт чыл иштинде олар хой кадарып келген. Ынчалгаш арга-дузулгазы байдак. Бүгүрээ-Аныыында Алдыы Саяны-Сатен дээр кыштат малчының доктаамал турлаа болу берген. Маңаа төрүттүнген, малчыннарын эргелиг холларын дамчып эткен хураганнарны санаар болза та чеже чүве! Бо-ла үениң дүргузунда Шара-Нурнуң, Нарынның делгем ховуларынга, Шуурмактың серии чайлгларынга хоочун хойжулар малын семиртип келгеннер.

— Чайын малды эки семиртир дээш канчаар кадарза экил?

— Ол черниң байдалындан кол хамаржыр деп, малчын таваар чугааланды.

Оон чугаазы оожум, таваар. Удаа-дараа айтырыглар салбас болза, бир чүвени саалады чугаалай бербес. Харылап кааш, үдүмзүрүп каап орар.

— Шара-Нурга чайын изиг оя чиртип-ле турар болгай. Хойну эртен беш шак үеэинде бадырадып үндүрбээже таваар. Хүн бедин, изип эгелээрге, хой оттаваастап, эвеэлеп туруп аар. Аалче кинерге суттарын алганы дээрге. Дүүш соонда серидеп кээрге, хойну катап үндүрүп, кежээ орайтан, ямиртиңээже чедир каадарар.

Чээрби ажыг чыл иштинде хойга ажылдап келген үеэинде ажылының түңнелин «кысканы-биле Соян Чазырович мынча дээр кижи чорду:

— Эки азы ортумак деп болур. Чээрби ийи чыл дургузунда төөүүр хой кадарган, 90-даа 98 чедир хураган ап кейдим. Оон черле худу болбаан. Дүк таланы-биле шынын сөглээр мен, чамдык чылларда планга четпейн баар чүве, ында чылдагааннар-ла бар.

Районнуң Хүндүлел самбыразының кинерен-биле чурук тыртпырын ап тура, оон бедүүн-даа болза, шевергин костюмунуң хөрээнде ийи медаль барын көрдүм. Баштайгызы—Бүгү-эвилелдиң көдээ ажылагый делегелезинин медалы. Хойжу ону 1952 чылда алган. А өскеэн Ленинчи юбилей медалы. Ол Соян Чазыровичиниң хөй чылда үре-түңнелдиг ажылының бир херечизи.

— Болуңар улгадып, кадыңар баксыраа чоруур-дур, ам чүү деп болган чор силер?— деп, байырлажып тура, айтырдым.

— Ажылдаар! Шылаваже чедир ажылдаар, ол-ла, өске чүү дээр боop. Кыргылда доосту тур, коданда дүгү көдүрүлбээн дөртен шаа хой арты, оларны чайлагга кыргып каапгар мен. Харын шөлээлеп алгаш, дустуг хөлдерге кирзиңде, даваа-даяк чүгээртей бээр он...

Бис колхозта партия организациязының секретары Улаан-оол Чылбак-оолович Эрендей-биле кады чораан бис. Болу бо чер чүүтүг, колхозтуң тургузуккуларының бирээзи, хөй чылда баштаар чер-даа дарганы чораан. Ак-Эрик сүүрже бар чорувуста дарганың чугазы бо:

— Партия кежигүнүге киргенден бээр 32 чыл боop турар малчын бо. Бистин колхозта ындыг улуг стажтыг ийи-үш-ле кижи бар. Мөге-шыырак, ынчаан изиг чылдарындан эгелээш, бо хүннерге чедир ниитиниң хөрээ дээш кызын адаалдап чоруур төлептиг коммунист чүве.

А. ДЕМБРЕЛ,
«Шыныың» корр.

Чоокта чаа Кызылдың телестудиязынга СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң хөрээженнер ортузунга ажыл чорудар кылдызының эргелекчизи В. М. Килчеп, «Чыраа-Бажы» совхозтуң төвүнде хөрээженнер чөвүлелиниң даргазы Т. Б. Куулар олар аалдап келгеш, районнуң хөрээжен чонунуң ажылхерээн, ол ажылга дуржулгазын чугаалаан бергеннер. Районнуң хөрээженнер чөвүлелериниң ажылында эки, үлегерлиг үүлдер дыка хой.

Бо чурукта — «Чыраа-Бажы» суурнуң хөрээженнер болуунуң киржикчилериниң аргаан кофтачказын В. М. Килчеп, Т. Б. Куулар олар көргүзүп орлар.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

Ленин болгаш бирги орус революция

1905 чылдың январь 9-та Петербургтуң ажылчыннары «ада хаандан камгалал» дилээри-биле Кышкы ордуже чыскаалыпкаш чорупкан. Ол-ла кежээ ол ажылчыннарның чамдыызы Петербургтуң кудумчуларынга баррикада тудуп, хаанның дерзин шериглери-биле эрес-дилим демисежип турган. Чүге дээрге «хаан ада-ның» шериглери чысхаалган чонну адып боолап турган. Революцияның өгезин салган ол хүнде Россияның ажылчын аңгызы хамааты дайынын улуг өөредиги алган болгаш ону кедергей эки шингээлап алган дээрзин В. И. Ленин айткан. Январь 10-да бүгү Петербург тура халышкынче көдүрүп үнген. Питержи ажылчыннарга эп-сеткил каттыштырын. Россияның өске-даа хоорайларының ажылчы чоннары демисежип үнген. Ол айның төнчүзүнде тура халышкан чонуң саны 440 мүң ашкан. Ол дээрге оон мурнундагы бүдүн он чылда тура халышканнардан хөй болганы ол.

Революстуг шимчээшкин шапкыны-биле калбарыг орган. 1905 чылдың октябрьда Бүгүрроссияның политиктиг стачказы эгелээн, аңаа ийи миллион ажыг кижи киришкен. Декабрь 9-та Москвага чепсектиг тура халышкын өскүүп үнген. Москва пролетариадынын үлегери чүүтүүн өске-даа хоорайлары эдергеп. Хаанныг тургузуттга удур революстуг демиселди эмиграциядан ноябрь айда Россияга ээп келген В. И. Ленин удуртуп турган.

Хаанныг ёзу-чурумну дазылындан бээр силгинкен баштайгы орус революция ийи чыл чартык хире үе дургузунда уламчылаан. Кижи төрелгетен аңаа чедир шак ындыг революстуг чалгыгга алыспайн турган. Дүүш чаа-ла дүмбей карангыга, ыржымга алыскан Россия кончуг кыска хуусаада пролетариаттың, револючу улустуң чүүтү, делегейниң хосталгалыг шимчээшкининиң муряакчы отряды апарган. «Хосталга хөрээнге үнелеттинмес үүлдү өргээн чаадырлыг орус пролетариатты ам бүгү делегейнин ажылчыннары сеткил ханыышкыны-биле хүлээп көрүп турар» деп, 1905 чылдың апрельде В. И. Ленин бижээн. (ЧДЧ, т. 10, а. 84).

Революстуг болуушкуннарны кичээнгейлиг хайгаравышаан, Ленин демиселдин перспективазын чазыг чокка тодарадып турган. Ынчаардагы революцияның, тактиканың дыка хөй айтырыгларын эде көөрүп, эрги өөредигни чаа байдалга таарыштыр чаартырын негей берген. Ленин аңаа дүүштүр революция дугайында теорияны хаңылаткан.

1905 чылдың чайынында Ленинниң «Демократтыг революцияга социал-демократияның ийи тактиказы» деп ному парлаттынын үнген. Ук ноога улуг баштынчы Россияга калбарган шимчээшкиниң ханы анализээн болгаш болуушкуннардан философчу түңнелдерни кылган. Ол үеде Россияның социал-демократиязы ийи партияга чарылган: револючу большевик партия болгаш реформачы меньшевик партия апарган. Большевиктериниң болгаш меньшевиктерниң бодалы чүгле чаңгыс айтырыг талазы-биле чүүтү шыва алган революция буржуаз-демократтыг революция болуп дээрзинге дүүшкен. Революцияның характерин шын тодаратса-даа меньшевиктериниң оон үндүрген түнелери большевиктериниңден сыр өске болган.

Революция буржуаз болганда, оон ниити национал удуртукчузу чүгле буржуазия болур ужурлуг деп, меньшевиктер чүлчүрүп турган. Оларның-биле алырга, бо революцияга пролетариат шыдаар шаа-биле буржуазияга дузалажыр ужурлуг. Ол тактиканы В. И. Ленин оппортунистиниң тактиказы деп айыткан. Россияның буржуазиязы револючу улустан коргуп, хаан-биле сулчээлежиринин оруктарын дилеп турган. Ындыг буржуазияга революцияны баштадыры дээрге оон хөрээнге өскерилгени ол.

Эрги өөредигни буза шаппышаан, Ленин 1905—1907 чылдарның революциязының онзагай үүлдерин ажыткан. Ол революция чаа хевирнин буржуаз-демократтыг революциязы, империализм үеэнинг баштайгы улусчу революциязы болган. Империализм үеэниде аңгы күштериниң туружу өскерилген.

Шылалдыг буржуазия бодунуң револючу шынарын шуут илдирген, ол ам реаксылыг каргыс аңгы апарган. Ол ёзуулуг демократтыга удур болгаш ниитилелдин бүгү реаксылыг эрги ёзу-чурумнуң камгалакчызы күштер-биле эп-сеткил каттыштырарынга белен.

Ажылчын аңгы бодунуң эллчээде ажылчы чоннарның ниити массазындан ылгалын үүнүп келген болгаш бот-тускайлаң политиктиг күш апарган, ол бодунуң марксисиг партиязын тургускан. Чогум-на ындыг күш, ажылчын аңгы, демократтыг эргилдеги баштап шыдаар болгаш революцияның сорулгаларын чайгылыш чок боттандырар арганы.

Пролетариат буржуаз-демократтыг революцияның хажыызынга турбас ужурлуг, оон хүлээлгени болза ол революцияны баштаар база ону эчизинге чедирери болур деп, Ленин өөредип чораан. Буржуаз революция буржуазияның эвес, а пролетариаттың эрге-ажыынга дүгжүп турар, чүге дээрге демократтыг боттуг эргилде пролетариатка улам сырый каттыжар, бодун эки организаатаар, быжыгар, социализм дээш демиселге таарымчалыг байдалды тургузар арганы бээр дээрзин Ленин онзалап дёмдеглээн.

Демократтыг революцияга пролетариаттың гегемониязын боттандырар арганы чедип алыр дизе, чүү чегеттиниг? Ол талазы-биле Ленинниң айтыканы болза: бирээзе, контрреволюстуг буржуазияны политика талазы-биле чайскаазыдыр; ийиде, ажылчын аңгының пролетаржы эвес ажылчы чоннар-биле, хамыкты мурнай тараачыннар-биле эвилелин тургузар, быжыктырар.

Революцияның кол айтырыын— күүнүе эрге-чагырганың дугайын Ленин база чаа ёзу-биле көрген. Пролетариаттың баштааны демократтыг революция тиилээрге, чаа эрге-чагырганы бай буржуазия эвес, а револючу улус холга алыр ужурлуг. Ынчаарда пролетариаттың болгаш тараачыннарның револючу-демократтыг диктатурازын тургузар. Революцияның демократтыг үе-чадазының тиилелгезин быжыглавышаан, реакциянны ойтур шапкаш кедизинде барын революцияны улам хөгжүдер ужурлуг.

Буржуаз-демократтыг революцияга пролетариаттың гегемониязы боттандырар арганы чедип алыр дизе, чүү чегеттиниг? Ол талазы-биле Ленинниң айтыканы болза: бирээзе, контрреволюстуг буржуазияны политика талазы-биле чайскаазыдыр; ийиде, ажылчын аңгының пролетаржы эвес ажылчы чоннар-биле, хамыкты мурнай тараачыннар-биле эвилелин тургузар, быжыктырар.

Революцияның кол айтырыын— күүнүе эрге-чагырганың дугайын Ленин база чаа ёзу-биле көрген. Пролетариаттың баштааны демократтыг революция тиилээрге, чаа эрге-чагырганы бай буржуазия эвес, а револючу улус холга алыр ужурлуг. Ынчаарда пролетариаттың болгаш тараачыннарның револючу-демократтыг диктатурازын тургузар. Революцияның демократтыг үе-чадазының тиилелгезин быжыглавышаан, реакциянны ойтур шапкаш кедизинде барын революцияны улам хөгжүдер ужурлуг.

Буржуаз-демократтыг революция социалистиг революцияже хөгжүп сайзыраар, өөскүүр дугайында леннинчи өөредиг пролетариаттың демократтыг болгаш социалистиг революциларга сорулгаларын холбаштырган.

Баштайгы орус революция чылларының леннинчи ажылларында револючу теория-биле чепсегленген дайынчы марксисчи партияның ролюнуң Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның револючу-демократтыг диктатураза чаа хевирнин республиказын тургузарынга чедирер. Россияга ындыг эрге-чагырганың үнелерин ажылчын, солдат, тараачын депутаттарның Советтери болган.

Пролетариат бир эгелээн оруундан арагаэ келбес. Демократтыг революция үеэинде ол социалистиг революцияже орукту изей бээр. 1905 чылда Ленин мынчаар бижээн: «Демократтыг революциядан бис чогум-на боттарывыстың эрга-шинээзис аайы-биле медерелдиг болгаш организастаттырган пролетариаттың күжүнүн аайы-биле социалистиг революцияже шилчип эгелээр бис» (ЧДЧ, т. 11, а. 222). Ленин революстуг шимчээшкинин оон демократтыг болгаш социалистиг үе-чадаларын диалектиктиг ёзу-биле катай хаара көрүп турган. Баштайгы үе-чада дараазындагызыче шилчиир, дараазындагызы баштайгызының сорулгаларын боттандырган социалистиг чаартыгларының оруун ажылдар. Ынчаган демократтыг болгаш социалистиг революциялары аңгы талазы-биле ботбодундан ылгалыр-даа болза ниити революстуг шимчээшкинин тус-тус звенолары, кезектери болур.

Бо айтырыг талазы-биле Ленин ийи угланышкининг демиселди чорудуп турган. Меньшевиктер-биле болгаш тергин чоон үеэлдиг Троцкий-биле ол чаныш-сыныш чок демисежип чораан.

Буржуаз-демократтыг революция социалистиг революцияже хөгжүп сайзыраар, өөскүүр дугайында леннинчи өөредиг пролетариаттың демократтыг болгаш социалистиг революциларга сорулгаларын холбаштырган.

Баштайгы орус революция чылларының леннинчи ажылларында револючу теория-биле чепсегленген дайынчы марксисчи партияның ролюнуң улам улгадып турарының дугайында кол бодал сиңиккен. Чогум-на ындыг партияны Ленин большевиктер партиязының өөрүүнге тургускан. Ол партия демиселче миллионнарны көдүрген, оон ачызында оларның шимчээшкини медерелдиг болгаш организастыг, политиказы принципиалдыг болгаш тактика үениг өөрединиң аайы-биле өскерилип турар апарган. Эчис сорулганы чедип алырда демиселдиң бүгү хевирлерин, арганларын ажылаары чугула деп түңнелге пролетариат келген.

Пролетар партиязы аңгы талазы-биле бодунуң хамаарышпас чорудун быжылавышаан, хызыгаарлавчак чоруктан чайлаарын чугула деп санап турар. Бодунуң идейлиг принциптерин хажык чокка сакып турган, ниити байдалдың онзагай үүлдерин барымдаалап, демократтыг партиялар-биле түр дугуржулгаларны кылып, пролетариатты долгандыр револючу бүгү күштерин сырый каттыштырарын, хаан ёзу-чурум-биле демиселдиң чаңгыс аай революс-демократтыг фронтузун тургузарын Ленин онзалап айыткаш, ындыг тактиканы ажыткан.

В. И. Ленинниң баштайгы орус революция чылларындагы теоретиктиг, практиктиг ажылчорудулгазы үнелеттинмес улуг ужур-дузалыг. Революция дугайында марксисчи теорияны ол байлакшыткан, ажылчын аңгыны тиилелгелиг стратегия болгаш тактика-биле чепсеглээн, демократия болгаш социализм дээш демиселге чаа оруктарны ажыткан.

1905—1907 чылдарның революциязы делегей төөгүзүнүң чаа үе-чадазын ажыткан. В. И. Ленин баштайгы орус революцияны Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга «хол белеткеч» деп үнелээн. Шынап-ла Ленинчи партияга баштаткан орус пролетариат баштайгы орус революцияның дуржулгазын чогаадыкчы ёзу-биле ажылган турган, 1917 чылдың октябрьда төөгүлүг тиилелгени чедип алган.

Иван АЛУФ,
төөгү эртемнериниң хандидаты.
(ПМА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЭКОНОМИКАЗЫН УЛАМ БЫЖЫГЛААР

(Төнчүүр. Эгезэ 1-ги арында).

Таджикистанның КП-ниң Ленинабад обкомунуң бирги секретары депутат **Р. Ходжиев** эртем биле бүдүрүлге черлериниң демиг ажылының ачызында республиканың өңүүг металлургия бүдүрүлгелериниде ажыктыг казымалдарны комплексиг ажыглаары экижип, металлдарның чидириниң эвээжеп турарын чугаалаан. Ынчалза-даа Таджикистанның чамдык даг уургайларында хазар байлактарны комплекстиг кылдыр чедир ажыглавайн турарының түүнелинде үнелиг минералдыг чиг-эт дыка хөй чидиригге таваржып турарын айыткан.

Разданың даг-химия комбинадында дээскинер суугларның машинизи депутат **О. Г. Гюльмисарян** «республиканың экономиказының хөгжүлдезиниң бедик темпизиниң дугайын көргүскен саннарны болгаш факт-барымдаалары айыткан. Совет Армениянның чечектелиишкининиң дугайында үргүлчүүр сагыш салышкынны дээш СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке өөрүп четтириишкинни депутат илереткен.

Республиканың бүдүрүлге черлериниде минералдыг курлавырларны канчаар комплексиг ажыглап турарының айтырыынче О. Г. Гюльмисарян улуг кичээнгей салып чугаалаан. ССРЭ-ниң Курпланының болгаш өске-даа төп оранизацияларның буруузубиле Разданың даг-химия комбинадының тудуу оожум темп-биле чоруп турарын ол шүүгүмчүлээн.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның чер иштиниң байлактарының дугайында хоойлужудулга үндезиниериниң төлевилелин бо сессияда чугаалажып көрүп турары дээрге СЭКП-ниң XXIV съездизинин бойдус курлавырларын камгалаар талазы-биле шинтпирлерин амыдыралга чайгылыш чок ботадырып турарының бүзүрелдиг чижээ болуруп Татар АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Г. И. Усманов** демдеглээн. Татарияда байлактыг черлерле хөй. Оларның араызында нефть — келир үеде кедилиг байлак бооп турар.

Депутат бойдус байлактарын бүрүүг-биле ажыглаарыныче кичээнгей салышкынының дугайын чугаалааш, чер иштиниң нефтизин мурнунда 20—30 хуузун ап турган болза, амгы үеде ооң курлавырларының 50 болгаш оон-даа хөй хуузун казып алырының сорулгазы салдыганын демдеглээн.

Киргизиянның КП-ниң Иссык-Куль обкомунуң бирги секретары депутат **А. Дуйшеев** минералдыг чиг-эт курлавырлары-биле чуртту хандырарына Киргизиянның салышкынын чугаалаан. Ооң девискээринде ажыктыг казымалдарны тып болбаазырадыр он-оон комбинаттар ажылдап турар. Даг металлургия үлетпүрүүнүң технологтуг арсаларын дүрген сайзырангайжыдарының чугулазыиче оратор-кичээнгей салган.

Чер иштиниң байлактарын социалистиг өөрүг-хөренги болдурганы база ажыл-агыйны илап ёзугаар кылыры бойдус байлактарын пинтилелдиң эрге-ажыктарына таарыштыр долузу-биле ажыглаарынга таарымчалыг байдалды берип турарын Эстон ССР-ниң Эртемнер академизиниң президентизи депутат **К. К. Ребане** демдеглээн. Эстониянның девискээринде чуртта эң улуг дээн кывар славецтериниң курлавыры, фосфориттер-биле байлак черлер, торфтуг, доломиттиг, чугай дажынын, керамиктиг дойнуң-даа курлавырлары бар бооп турар. Ол бүгүү долузу-биле ажыглаар дээн хөй үүлдерни кылганын болгаш ам-даа кылыр ажылдарны оратор дыңнаткан.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның чер иштиниң байлактарын ажыглаарының дугайында хоойлужудулга төлевилелин бойдус камгалаарының байлак дужулгазынга үндезилен кылганын К. К. Ребане чугаалаан. Бо дээрге совет улустуң амгы болгаш келир үеэнин дугайында сагыш салышкынының эвлечгиг илерээшкини бооп турар-дыр.

РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазы депутат **С. В. Михалков** болдунуң саналының улуг кезиин совет литератураның амыдыраа-биле үзүлбес харылзаазынга тураскааган. Чоннуң амыдыралы бодунуң хан-дамыры-биле тудуш эрге-ажыы апарган литературунуң, амыдыралга идепкейлиг киржип турар чогаалчы-хамаатының чаа хевирин бистиң социалистиг тургузуувус тургускан деп, ол чугаалаан. Бистиң чуртувустуң сөс мастерлериниң — амгы үениң кижилериниң күш-ажылчы ажыл-чорудулгаларын бүүгү талаларыныче эң ылаңгыя чуртка нефтинин, хөмүр-даштын, газтын, алдынын, алмазтын чаа байлак чыдар черлерин ажыдар, ажылдап кылыр черлерин кылып турарларның күш-ажылынче улуг кичээнгей салыр алдарлыг чаңчылдарының дугайын депутат демдеглээн.

«Якуталмаз» бүдүрүлге катты-жыышкынының директору депутат **Л. Л. Солдатов** сессияга бистиң Якут автономнуг республикавыска бо хоойлужудулганың үндезиниериниң ужур-дузазын үнелеп четпес деп чугаалаан. Ооң соонда илеткелчи дилеп тывар болгаш разведка ажылдарын калбартырынга болгаш оларның дээштинин белдиринге моондактап турар чылдагаанларга доктааган. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң геология министерстволарын Якутияда геологтарының ажылының нарының өөренип көрүп тургаш, дилеп тывар болгаш разведка организацияларын техника талазыбиле зде чепсеглээрин, оларның хандырылгазын экижиде-рин чедип алыры эргежок чугула.

Бистиң чурттап, ажылдап турар үеис улуг төөгүлүг болуушкунар-биле холбашкан деп, Тюмень облсоведениң күүскомунуң даргазы депутат **Л. Н. Кузнецов** чугаалаан. Коммунистиг партияның Төп Комитединиң мерген удуртулгазы, ооң Политбюрозунуң, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Л. И. Брежневтиң болукүүн хөй таладыг идепкейлиг ажыл-чорудулгазы бистиң социалистиг экономикавыстың дүрген хөгжүлдезин, чугула социал айтырыгларны шинтпирлээрин хандырып турар.

Ооң соонда илеткелчи Барының Сибирынің нефть-газ байлактыг черлерин шиңгээдип алырының болгаш комплекстиг ажыглаарының айтырыгларына доктаагаан. СЭКП-ниң XXIV съездизинин директивалары-биле Барының Сибирыге беш чылдың төнчүзүнде нефть тывыжын чылда 120—125 миллион тонна чедирер деп төлевилээн деп, депутат чугаалаан. Ол онаалда дыка ажыр күүсеттинер, Амгы чылда чурттуң чаа нефть тывар баазазы 147 миллион тонна хире хара алдынны бээр.

Түүнелинде Л. Н. Кузнецов байлактар казып тывар аппараттар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдазын, чиг-эттиг комплекстиг болбаазырадып кылыры болгаш ооң шынарын экижиде-рин хандырзын дээш партияның негелдезин чер иштиниң байлактарының дугайында хоойлужудулга үндезиниериниң төлевилелинде долузу-биле илереткен деп демдеглээн. Ол документнин хүлээн алыры чурттуң национал байлактарын ажыктыг кылдыр ажыглаарын дыка бедидер арганы бээр.

Июль 9-та ССРЭ-ниң Дээди Соведениң үшкү сессиязы бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

* * *

Июль 9-та эртенгиниң 10 шакта Кремльде ССРЭ-ниң Дээди Соведениң Эвилел Соведениң ийнги хуралы ажыттынган. Ол ССРЭ-ниң Дээди Соведениң палаталарының хуралдаар залында Эвилел Соведениң Даргазы депутат **А. П. Шитиковтуң** даргалаашкынында бооп эткен.

Хуралга эштер **Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, В. В. Щербицкий, Б. Н. Пономарёв, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, К. Ф. Катушев** олар олуржуп турган. Оларны депутаттар дыңнаттыг, үр алыш часкаашкыны-биле утканнар.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Л. И. Брежневтиң чаланын ёзугаар Совет Эвилелинде чоруп турар Германияның Социал-демократтыг партиязының Даргазы, ГФР-ниң Бундестагының депутаты В. Брандт хуралга олурушкан.

Депутаттар чер иштиниң байлактарының камгалалын улам ыңай күштелдирер болгаш ажыктыг казымалдарны ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында база чер иштиниң байлактарының дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулга үндезиниериниң төлевилелиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көрүп улам-ламыны.

Эвилел Соведениң үлетүр, хоойлу-дүрүмнер саналаар, көдээ ажыл-агый, транспорт болгаш харылзаа, тудугнуң болгаш тудуг материалдар үлетпүрүүнүң талазы-биле, бойдус камгалалының талазы-биле комиссияларының даасканын ёзугаар эдеринчи илеткелдер үлетпүр талазы-биле комиссияның даргазы депутат **Я. П. Рябов** кылган.

СЭКП-ниң XXIV съездизинин шинтпирлерин амыдыралга чедишкининг боттандырганының түүнелинде бистиң чуртувус экономика болгаш шинтилел амыдыралының бүгү талаларына чаа бедиктерни чедип алган, ооң бүгү делегейде атавторитеди болгаш салдары бижыккан, коммунизминиң материал-техниктиг баазазын тургузарына чаа улуг базым кылдынган деп, ол чугаалаан.

Бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзү болгаш чечектелишкини чер иштиниң байлактарындан дыка улуг хире-чергелин-биле толараттынар. Ажыктыг казымалдарны улам хөй-биле шинчилээр, тывар болгаш ажыктыг ыылдыр ажыглаан тудум-на, үлетпүр, көдээ ажыл-агый, бистиң ниитизи-биле экономикавыс улам дүрген хөгжүүр, улустуң чаагай байдалы бедиидер, бистер коммунистиг тургузуушкинин орду-биле бурунгаар улам бүзүрелдиг чоруур апаар бис.

Комиссия даргазы бистиң чуртувуста минералдыг чиг-эттиг ажыглан турарының практиказының дугайын чугаалаан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. А. Тихоновтуң илеткелинде кирген үүлдер болгаш түүнелдер-биле комиссияның каттыжып турарын ол медеглээн.

Эртем-техниктиг депшилгениң байдалында ажыктыг казымалдарның курлавырларын хумагаалыг, ээ ёзу-биле ажыглаарын хандырары, чер иштиниң байлактарының камгалалын күштелдирери болза Совет күрүенин ээн чугула сорулгазы, чурттуң экономиказын чедишкининг хөгжүдериниң кол негелдериниң бирээзин боон турар. Партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның отчёт илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев мынчаар чугаалаан: «Улус ажыл-агыйының хөгжүлдези чиг-эттиң янзы-бүрү хевирлериниге хереглелдериниң шапкын өзүлдезин өөскүдер. Ол хереглелдерни хандырар төлээде, бистер тывыышкын адырларын моон соңгаар-даа бедик темпилериг хөгжүдер апаар бис. Моон-биле кады олар улам-на ажыктыг ажылдазын, чиг-эттиң улам-на ханы болбаазырадылгазын, ооң ыкларының экижиирин, артынчыларның кызылрыын хандырзын дээш ажыл-хереги шак ыынчаар чорудары чугула».

Бистиң чуртувуста бойдус байлактарын эртемге үндезилеп, ажыктыг кылдыр ажыглаарын болгаш камгалаарын хандырарынга чугула роль совет хоойлужудулгага хамаарлыг турар, ону хөгжүдериниче болгаш сайзырангайжыдарынче Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне улуг кичээнгейин салып турар болгай.

Сөөлгү чылларның дургузунда бойдус камгалалының хоойлужудулгазын чаартыр болгаш сайзырангайжыдар талазы-биле эргежок чугула ажыл чоруттунган. «Совет хоойлужудулга амыдыралдан чыдып калбазын дээш, быжыг, турум бооп артыышаан, бистиң хоойлуларывыс бооп турар ниитилел чорудулгаларын шын илереткин дээш совет хоойлужудулганы сайзырангайжылар талазы-биле ажылды уламчылаар херек» деп эш Л. И. Брежневтиң айтышкынын оратор сагындырып чугаалаан.

Чугаалажып көрдүүн турар хоойлу төлевилелин мурнуку хоойлужудулга актыларының практиктиг ужур-дузазы хевээр арткан норма-чижектерин үлегерлел алган. Ол-ла үеде бистиң ниитилевистиң хөгжүлдезиниң амгы чадазында улус ажыл-агыйының хереглелдерин илергейлеп турар чаа үүлдерни хоойлу төлевилелинде кирген. Совет экономиканы хөгжүдериниң, долгандыр турар бойдусту камгалаарының, совет хоойлужудулганы сайзырангайжыдарының айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң Программазының негелделери, партияның XXIV съездизинин, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шинтпирлерин ында илереп көргүстүгеи.

Комиссияларның даасканын ёзугаар Я. П. Рябовтуң медеглээни болза, чер иштиниң байлактарының дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулга үндезиниериниң ССРЭ чазаның кирген келген төлевилели чер иштиниң байлактарын планныг, чогумчалыг, комплекстиг ажыглаарының болгаш оларны камгалаарының, чурттуң улус ажыл-ыйын улам ыңай хөгжүдериниң, совет кижилериниң амыдыралының байдалдарын экижидериниң база долгандыр турар бойдустуң амгы болгаш келир үеледеги салгалдарга таарымчалыг чаагай байдалын калдыгаан арттырарының сорулгаларына дүгжүп турар.

Депутат хоойлужудулга үндезиниериниң чаа төлевилелиниң чамдык үүлдерни тодаргайлап тайыбырлаан. ССРЭ-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң шинтпирин ёзугаар төлевилелди хөй-ниити чугаалажып көөр кылдыр парлалгага чарлаан турган деп, ол айтып сагындырган. Чугаалажып көрүүшкининиң түүнелдери болза хоойлу төлевилелин бүгү черлерге үүлдүгзүүнүн утканнар.

Бо бүгү хемчеглер ажыктыг бооп, Тыва АССР биле МАР-ның бистиң-биле кожа аймактарының найыралдыг харылзааларын быжыглаарынга идиглиг бооп, ажылчы чоннарны найыралдың болгаш пролетаржы интернационализминиң ёзузунга кижизидер чорукка улуг идиглиг берген.

П. КИСЕЛЕВ,
СМНН-ниң Тыва салбырының баштаар черинин секретары.

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТУҢ АЛДАРЛЫГ БАЙЫРЛАЛЫ

Бөгүн Моол улустуң төөгүзүнге алдарлыг болуушкун — улусчу революцияның тиилээнинин 54 чыл ооо болур. Улус массалар 1921 чылда революцияже көдүрүлүп үнгеш, тиилегени чедип алган. Ынчаарга Кызыл Шеригнин дузазы-биле Үнгерниин ак гвардейжи дээрбечилерин болгаш империалистиг эжелекчилерниң шериглерин чылча шапкан. А 1921 чылда Моол Арат Республика чарлаттынган.

Хожудангай чурттар мурнакчы чурттарның пролетариадының дузаламчызы-биле капитализмни ооп каапкаш, социализмче, ооң хөгжүлдезинин чогуур үе-чадазында — коммунизмче шилчип болур деп, 1920 чылда Коминтерниниң II конгрезинге илеткелинге В. И. Ленин чугаалап турган. Улусчу революцияның тиилээнинин соонда моол улустуң төөгүзүнге харын ындыг үе келген. — В. И. Ленинниң өөредиин удуртулга болдурбушаан, Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле моол улус феодализмден социалистиг ниитилелди тургузарынче төөгүлүг шидчилгени кылган. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында моол улустуң авангарды — МАРН-ның удуртулгазы-биле чуртка кестүп көрбээн өскерлиишкиннер болган.

Чурттуң улус ажыл-агыйы перспективтиг планнарга үндезилээш хөгжүп турар. МАРның үлетпүрүнде чаа адырлар: оттулар үүл — энергетика, даг-рудa, металл болбаазырадыр, пөс-таавы, ыяш болбаазырадыр, алгы идик, аъш-чем үлетпүрү болгаш өске-даа адырлар хөгжээн.

Кооператив тургузуушкунунуң тиилээнинин түүнелинде араттарның угаан-бодал амыдыралынга үндезин өскерилгелер болган. Көдээ ажыл-агый каттыжышкыннары социализмниң школазы бооп турар. Ында кижилер социалистиг ёзу-биле ажылдаарынга, чурттаарынга, өөренирингe чаңчыгып турар. Улусчу эргечагырганың чылларында Моолдуң малының баш саны 2,5 катап көвүдээн, ынчангаш чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр малдың баш санын алырга, Моол делегейде бирги черлерниң бирээзинде бооп турар.

Тараа тарып өстүрери көвүдээн, республикада чартык миллион гектар тарылга шөлү бар. Тараанны тарыыры, ажаары, чер аңдарылгазы долузу-биле механизастаттынган. Амгы үеде чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр тараа бүдүрер талазы-биле Моол болза Англия, Италия, ГФР ышкаш, ындыг чурттарны мурнай берген.

Чоннуң чаагай чоруу болгаш культураза бедээн. Ёзулуг культура революциязы чуртта боттанган. Чоннуң муң кижи бүрүзүнден 168 кижи аныбүрү өөредилге черлеринде, ооң иштинде — 10 кижи дээди өөредилге черлеринде өөренип турар. 10 муң кижиге-ле 13 эмчи болгаш 98 эмнелге өөруну онаажын турар.

Совет-моол найырал ниитилелиниң тыва салбыры тургустунган хүнүнден бээр МАРның биске кожа аймактарыбиле найыралдыг харылзааларны быжыглаар талазы-биле улуг ажылды кылын келген.

Беш чылдың доозукчу чылында планнарны ёзугаар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуннуң талазынга моол өңүктер-биле дуржулга солчур, улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгалалының хөгжүлдезиниң амгы чадазында улус ажыл-агыйының специалистери биске, ынчаарга ол-ла чылдың күзүнүнде Тыванын дылдын, литератураның болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери Убса-Нур аймакка база чорааннар. Моолдуң аймактарынлан биске делегациялар келирге-ле, бистиң делегацияларывыс оларга хаарыы кылдыр база барып турганнар.

Бо бүгү хемчеглер ажыктыг бооп, Тыва АССР биле МАРның бистиң-биле кожа аймактарының найыралдыг харылзааларын быжыглаарынга идиглиг бооп, ажылчы чоннарны найыралдың болгаш пролетаржы интернационализминиң ёзузунга кижизидер чорукка улуг идиглиг берген.

П. КИСЕЛЕВ,
СМНН-ниң Тыва салбырының баштаар черинин секретары.

Кадык камгалалының хөгжүлдези — улусчу эрге-чагырганың чылдарында Моол Арат Республикага болган социал-культура өскерилгелериниң бүзүрелдиг хереченнерниң бирээзи. Феодализм чуртка аарыгларны, чурттакчы чоннуң, эң ылаңгыя чаш уругларның хөй өлүр чоруун салгалга арттырып берген. Революция мурнунуң Моолунга ийи чаш уругларның бирээзи-ле чыл чедир чурттавайн турган.

Кадык камгалал хереңге МАРН болгаш чазак үргүлчүүнүң кичээнгейин салып турар. Революцияның баштайгы чылдарындан эгелеп чуртка медицинаның халас хандырылгазын тургускан. Ам Моолда медицина албан черлериниг-калбак четкизи ажылдап турар болгаш оларның эдээн улуг кезии көдээ черлерде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Улан-Баторнуң төп клиника эмнелгезинде. Ол эмнелге чери хүн бүрү ийи муң кижини хүлээп ап болур, чыттырып эмнээр черинге 40 кижи кирер. Медицина эртемнериниң кандидады Церенлхам терапия салбырында студентилериниң практиказын эрттирип тур.

МОНЦАМЭ—СЭТА-ның фотозу.

Улан-Батор хоорайның Камволь-шепкен фабриказының пос аргыкчылары эки ажылдан турарлар. Бүдүрүлге черин чаартканының соонда эорилде, пос болгаш өске-даа цехтерде совет бүдүрүлгениң бедик бүдүрүкчүлүг станоктарын болгаш өскедаа дерилгелерин тургускан. Дузалаа цехтерин долузу-биле механизастаан болгаш автоматчыткан.

Фабрикада бүдүрүп үндүрүп турар продукциянның хемчээли өзүп, ооң шынары бедип, ассортиментизи калбарып турар.

ЧУРУКТА: бүдүрүлге черинин мурнакчы ажылдакчызы Д. Эихтайван.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

УРАН МЕРГЕЖИЛ

Ооң кайгамчык талантызы, уйгу-чыдын чок ажыл-ижин сактып кээрге, сагыш-сеткилди өөртү бээр. Чурукчунуң күглуг үжүү, чогаалчының демиргүжүү, уран-шеверинің маска, кескизи, сагыгыр, тывыгыр бодал, ажыл-ишчи холдар чок болза шимчевес. Бир эвес кижи бодунуң ажыл-ижинге сагыш-сеткилинің ханызындан бердинген, ону шак, минутадаа иштинде утпайн, чогаадыкчы ёзу-биле болап чоруур болза, ооң бүдүрген күүлү уран мергежил-биле долдунган, бедик утка-шынарлыг бооп болур.

Бистің бөгүнгү чугаавыстың маадыры — РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу, Тыва АССР-ниң литература болгаш уран күүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы база Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады Сергей Кончукович Ланзы амыр-дыш билбес кижилериң бирээзи. Ол баштайгы тыва чурукчуларның бирээзи, Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинің даргазы. Сергей Кончукович Ланзының чуруктары тыва национал үндезилиг, социалистиг утка-шынар сиңниккен чурулга уран күүлүнүң бүгү негелделеринге дүгжүп турар ажылдар болур.

С. Ланзы 1927 чылда Тес-Хем районда Чаңгыс-Шиви деп черге бөдүүн араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Бичин чораан чылдарында аразының троллдарын кончуг сонуургап дыңнаар чораан. Аразының тоолун дыңнап турда, тоолдуң маадырлары ооң караанга көстүп кээр турган: кызыл хараган ширбиил мунуп алган Чылбыга кадайның овур-хевири дээрде ынай-бээр ужуп турган ышкаш көстүр.

1941 чылда бичин чурукчу В. Ф. Деминге ужуражыр садымныг болган. Бодүүн карандаш-биле тетрадь саазынынга чуруп алган чуруктарын улуг чурукчуга көргүскеш, келир үеде чурукчу болур күзелин илередип, өөредип чорударын дилээн.

Бичин чурукчунуң күзелин, Тыва Арат Республиканың Чырыдыышкын министерствозу хүлээп ап, 1944 чылда Свердловск хоорайда чурулга училищезинче өөренири-биле чоруткан. Анаа өөренип тура Сергей Кончукович чурук башкызы болгаш театрның шин кааскалгазын кылыр талазы-биле тускай эртемин чедип алган. 1949 чылда чурулга училищезин доосканы, төрээн Тывазынче ээп чаныр келгеш, бодунуң чедип алган эртеминиң үре-түнелин көргүзүп, чурукчуларның өг-бүлезинге кирген.

С. Ланзының театрга ажылдап эгелээн чылындан-на эгелеп театрның чургускан шилериниң чурук кааскалгазы чаа чадаже көдүрүлген. ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналларының лауреады, Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. Токаның «Төңгүр-оол» деп шинзиниң чурук кааскалгазын сакып көрээлицер. Тываның агаар-бойдузун, ооң ажыл-ишчи бөдүүн чонунуң амыдыралын, оларның эдилеп чоруур эт-севин, идик-хевин, болуушкунуң бооп турар черин шиниң маадырларының овур-хевириниң, аажы-чаңының аайы-биле шиниң идея утказынга дүгжүп турар кылдыр чуруп таарыштырган.

1953 чылда ол бодунуң мергежилин улам ханыладып алыры-биле Ленинградтың И. Репин аттыг чурулга институдунга өөренип кирген. Совет уран чурулганың шылгараңгай мастерлери Р. Фрайц, И. Иванов, П. Белоусова, У. Моисеенко, М. Копейкина дээш өске-даа специалистер тыва чурукчуның билиин бедилеринге улуг дузаны берген. Институтка өөренип тура С. Ланзы бодунуң диплом ажылынга «Партизаннарже» деп аттыг теманы шилип алган.

Бистің мурнувуста 18 хире харлыг уруг холупда үш ай четпээн бичин чаш уруун көдүүп алган турар. База-ла ол хире назылыг оолду үдеп турарын ол чуруктан көөр бис. Чурукчу бодунуң ажылынга үүнү көргүзер деп бодааныл?

Апыяктарның чалбыштыг ынакшылы, оларның чарлыр мурнунда чагыг сөзү, чаш уруун тудуп алган аныяк хереэжен эжинге бир-ле чүвеин ылавылап чагып чугаалап турары илдеп. Оолдуң кичээнгейлиг арны ооң иштики сагыш-сеткилин сорук кирип, бир-ле улуг үүлеже кыйгырып турарын көргүскен. Аттың кылажы динамика шимчээшкиниг, ам дораан дынын дыртта кааптар болза, ат ынай боор ышкаш сагындырар. Артыкы планда аттың кара маңы-биле халдып бар чоруур кижиниң чүгле оргазы көстүр. Ол кижиниң арны көзүлбес, ол хиреде аттың маңындан, боо түктеп алган кижиниң делгем оргазындан көөрге-ле ол маадырның шыдал күжү илдең. Ол кижини кымдаа үдевейн турар, ынчалзадаа чаа оттулган ыяштың ыжы хоолайдан үнүп турарын көөрге, ооңде улузу чоруткан кижини изиг аъш-чем-биле чемгерип, үдеп каяны илдең.

Сергей Кончуковичиниң уран талантызы хөй янзы. Ооң илерээринге амыдыралды эки билири дузалап турар.

С. Ланзының ажылдары зона болгаш республика делгелгелеринге удаа-дараа кирип, бедик макталды алган. Сибирь зоназының «Социалистиг Сибирь» болгаш «Советская Россия» делгелгелерге үргүлчү киржип турар, ооң ажылдап турар мастерскаязында он-он чаа чуруктарның эскизтерин чурааш, белеткеп каан. Ол 150 хире шилерге онзагай кааскалганы кылган. Ооң кылган чурук кааскалгалыг шилериниң аразында О. Сагаан-оолдуң «Оттуушкун», А. Островскийниң «Чаңдык», М. Горькийниң «Васса Железнова», В. Көк-оолдуң «Самбажык», Шатровтуң «Революцияның ады-биле» деп шилерин адап болур. Ооң ишчи холубиле каастап чураан он-он номнарны кым билбес боор.

Чурукчунуң темазы амыдыралдан чыдып калбайн, улам бурунгаарлап, чурттуң деп-шилгезин, чонунуң хайнышкынныг ажыл-ижин алгап-йөрээген чуруктарны ажылдап кылган. Ындыгларның аразында «Тыва даг-дүгү комбинат», «Ак-Довурак—Абаза оруу» «Кызыл» дээш бөлүк чуруктарны «Төрээн чуртумнуң дугайында сюита» деп адаан. Ол бедик уткалыг чуруктары дээш Тыва АССР-ниң күрүне шаңналының лауреады деп атты С. Ланзыга 1974 чылда тывыскан. Сергей Кончукович бодунуң уран чурукчу ажылындан аңгыда, Тываның чурукчулар эвилелиниң ажылын сайзырадыр талазы-биле улуг ажылды кылып турар.

Чонунуң хүндүкелин чаалап алган чурукчуну Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга депшидип, бадылап кааны-даа чөптүт. С. Ланзының чогаадыкчы болгаш хөй-ниити ажылынга улуг чедишкиннерни күзээлицер.

К. САГДЫ.

ЧУРУКТАРДА: «Маңы Төрээн чуртум дугайында сюита» деп болуктен «Чалыы назын» база «Бай-ла тайгам» деп чуруктар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СЛЁТ ДООЗУЛГАН

Беш хүннүң дургузунда республиканың аныяк туристериниң слёду Кызыл районнуң Черби суурунуң үстүү талазында долгандыр арга-эзим бүргээн чиңгир-ногаан аяңга болуп эрткен. Слётка Тожу райондан аңгыда бүгү районнарның ортумак болгаш сес чыл школаларындан он-он кижи составтыг командалар киришкен. Эң хөй школаларлыг Таңды, Барылын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнардан слёттүң негелдезин ёзугаар үш-үш командалар келгилээн. Ниитизи-биле 300 ажыг школачылар киришкен.

Слёттүң баймрлыг ажыдыышкынының соонда план ёзугаар янзы-бүрү спортчу маргылдаалар өгелээн. Хамыктың мурнунда черниң уг-шиин тыварынга маргылдаа эрткен. Ол маргылдааның негелдези болза, команда бүрүзү карта барымдаалап бердинген точкаларны тодаргай айтыр ужуруг. Борта команда талазы-биле бирги черни Ак-Довуракты ортумак, ийиги-үшкү черлерни Кызылдың № 15, Чөөн-Хемчиктің Бора-Тайга школалары үлешкеннер. Сес чыл школаларындан Өвүрнүң Саглы, Улуг-Хемниң Хайыракан, Кызылдың № 10 школалары тиилекчи болган. Ооң дараазында республиканың ДОСААФ комитединиң төлээлекчилериниң киржилгези-биле организастап эрттиргени автоматтын кезектерин адырган, эптээриниг хүүзүнда эки түннелдерни Саша Силатов (Ак-Довурак), Миша Ховалыг (Бора-Тайга), Олег Саая (Ак-Довурак) олар көргүскеннер. Боодалга маргылдаазынга ортумак школалардан Эрзиниң, Мугур-Аксының, сес чылдыындан Чаа-Хөлдүң, Кызыл-Мажалыктың, Бора-Тайганың школачылары эң хөй саннарны аткаш, тиилээнней.

Районнарның тус-тус школаларындан келгилээн оолдар, уруглар боттарының школаларында ажыттынган чурт-шиңчилел музейлеринге хөй санныг үнелиг материалдарны чыгганын, ылаңгыя Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери — тыва эки турачылар-биле солун ужуражышкынларны эрттиргенин слётка чыылганнарга чугаалап бергеннер. Эки турачыларга туразааткан альбомнарны база сонуургадып көргүскеннер. Ылаңгыя Бай-Хаак, Кызыл-Мажалык, Чаа-Хөл, Чадаана ортумак школаларының музейлериниң делгеттинген шиңчилел ажылдары, Кызыл районнуң Баян-Кол ортумак школазында чогаалчы Салчак Калбакхорекович Токаның амыдыралын, ажыл-чорудулгазын тодаргай көргүзүп турар булуңчуган чыылганнарга солун болган.

Ыраккы Моңгун-Тайгадан келген школачылар кожазында Моол Арат Республиканың аймактарының школалары-биле найыралдыг харылзаалы тудуп, спорт талазы-биле эш хүүзүнүң ужуражылгаларын эрттирип турарын чугаалап бээрге слёттүң киржикчилери сонуургап дыңнааннар.

Туристи амыдыралдың иштики чүүмнарын шын сагыларының талазы-биле майгыннар аразында маргылдаа солун болган. Ооң негелделери хөй талалыг: сагылга-чүрүмнүү, организастыы, шугум чыскаалынга озалдавайн келири, рапорт бээри эртениң-не сула шимчээшкинни кылыры, майгыннарының иштн-даштын арыг-силиг тургузары, аъш-чем продуктуларын таарыштыр ажаап шыгжаары, чем кылыры дээш өске-даа үүлдер хамааржыр. Бо бүгү негелделерни шын күүседиринге Бай-Хаак, Туран, Кызыл-Мажалык, Ак-Довурак ортумак, Кочетово, Саглы сес чыл болгаш өске-даа школаларның төлээлери идепкейлиг киришкеннер.

Слёттүң дөртку хүнүнде «Зарница» дээр шеригзиткен оюн болган. Бо оюнну организастап эрттиреринге шерег херээниң башкылары, хамааты камгалалының курстарының төлээлекчилери идепкейлиг киришкен. Ылаңгыя хамааты камгалалының талазы-биле шаптараазының черлерин частырыг чокка эртеринге, противогазты шын кедип, уштурунга, граната октаарынга, бодунга болгаш эш-өөрүнге эмчиниң баштайгы дузазын чедиринге Кызылдың № 15, Черби, Турания № 1, Бай-Хаак, Үй-Шынаа школаларының өөренгичилери шылгараан. Үүгле «Зарница» оюнга 168 кижи киржикчилиг 21 команда киришкен.

Болуп эрткен маргылдааларга ниитизи-биле бирги черни ортумак школалардан Кызылдың № 15, сес чыл школаларындан Кызылдың № 10 школалары алган. Оларга ВЛКСМ обкомунуң шилчиир кубоктарын тывыскан. Хуузунда эки түннелдиг болган школачыларны өртехтиг белектер-биле шаңнаан. Чыыштың эң идепкейлиг киржикчилери Бүгүэвилелдиң «Артек» пионер лагеринге дыштанып путевкалар алыр аас-кежиктиг болганнар.

Шаңналдар тывысканының соонда республиканың «Зарница» дээр шеригзиткен оюнунуң командылакчызы — Совет Эвилелиниң Маадыры Макаренко слёттүң бүгү киржикчилеринге чаа-чаа спортчу чедишкиннерни, эки кадыкшылды күзээн.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

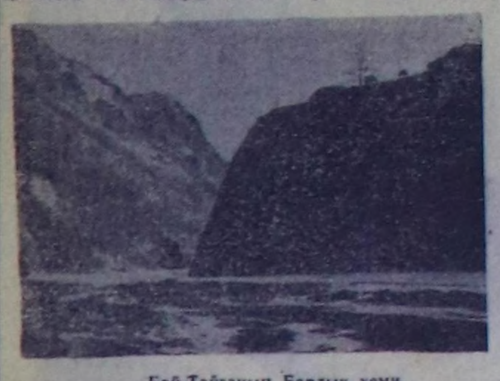

Бай-Тайганың Барлык хеми.

Азастың кыдыында туристер.

В. ЗАГВОЗДКИННИҢ фотозу.

КҮЗЕЛ-БИЛЕ ШИЛИП АЛЫР

Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле Тыва область чөвүлели ажылчы чон чайгы дыштанылгазын аңыктыг эрттирзин дээш хемчеглерни бо сезонда алган.

Тожуда «Азас» турбаазазынга дөрт чүс хире кижи дыштанар. Кызыл-чараш бойдус чурумалдыг черде турарыбиле дыштанып келгеннерге ол таарымчалыг. Олар Тожунуң бойдузу, хөлдери, хемнери, диринг амытаннары-биле таныжар, чадаг аян-чуруктар кылып, хөлге хемелеп дыштанырлар. Дус-Хөлде «Жарки» турбаазазынга муң хире ажыл-ишчилер дыштанып, кадыын быжыглаар.

Кызылдың Гастелло аттыг парыгында ажыттынган туристер баазазы Красноярск—Шушенское — «Каменный город» —Кызыл—Дус-Хөл баар маршруттуг туристерни хүлээп алыр. Ону Красноярск крайның база бистин республиканың туризм чөвүлелдери организастап турар. Олар Красноярскиден Шушенскоеге чедир Енисей-биле теплоходка келгеш, ооң чымчак автобустарга олурупкаш, Кызылга келир. Тываның найысылалынга келгеш, ооң турасказалдыг черлери, бүдүрүлгелери-биле таныжар. Чаа туристер баазазы районнардан келгеннерни база хүлээп алыр. Ооң баштайгы аалчылары Эрзин районнуң төлээлери болган.

Бо чайның дургузунда Тываның турбаазаларынга ийи муң ажыг кижи дыштанар. Бүгүэвилелдиң туристи базаларынга бистин республикадан беш чүс ажыг кижи баар. Олар Крымга, Кавказка, Прибалтикага, Москвага, Ленинградка болгаш өске-даа черлерге дыштанар.

«Найырал» поездизи-биле 400 ажыл-ишчи Закавказьениң хоорайларынга барып, оларның экономиказының, культуразының дөгжүлдези, төөгүлүг черлери-биле таныжар.

Дыштанар хүннерде Шушенскоеже, Ак-Довуракче, Хову-Аксынче, Чагытай хөлче экскурсияларны организастап болур. Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле область чөвүлели экскурсия базарын күзээн коллективтерге баш бурунгаар киирген чагыг ёзугаар автобусту бээр аргалыг.

Кым каяа дыштанар бодап турарыл, күзели-биле шилип алыр.

ШАҢНАЛЫ ПУТЕВКА

Кызылдың кооператив профессионал-техниктиг училищезинің сургуулдарының аразында өөредилге чылының дургузунда «Бөгүн өөредилгениң тергиини — даарта садыгның мурнакчызы» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарыышты организастаан. Аңаа келир үениң садыгжылары, хлеб быжырыкчылары, кулинарлары идепкейлиг киржип, ооң негелделерин күүседир дээш кижи бүрүзү эки өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга киржип келген.

Социалистиг чарыштын түннелин үндүрген. Орта садыг салбырының дөртку болүүнүң уруглары бирги черни алган, Москва баар туристи путёвкабиле шаңнаткан. Бистің чуртувустун найысылалынче баарларның аразында Раиса Сагаан-оол, Мария Оланмаа, Виктор Кара-Сал, Түлүш Уйнук, Тамара Нурзат бар.

(Бистің корр).

ӨЛҮМ ЧОКТАР ДУГАЙЫНДА ТООЖУ

Эки ном эдип читпес эт дээри чоп. Ындыг номнарның бирээзинге алдарлыг совет чекистериниң Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында коргуш чок эрес-дидим ажылчорудулгазынга турааскаатка «Пилсудскийниң адъютантызы» деп уран-чечен тоожуну хамаарыштырып болур.

Революцияның рыцары, болгаш хылыжы деп чоптүү-биле адаттырган Феликс Эдмундович Дзержинскийниң дайынларның кара сагыштыг, эң-не ханы чажыртынган үзел-бодалдарын дерт, чиге догаан илередип шыдаар, мерген угаанныг, чырыткылыг овур-хевирни номчукчу ол тоожудан билип аар.

Пролетар революциязын эгезинден боой тудуп, базып каар дээш бүгү-ле арга, сүлчээлерни ажылап турган идеттерниң өөзөтен планнарын Ф. Э. Дзержинский кажан-даа хоомай деп санавайн чораан. Оларның сүлчээзи бистин даан бодап турарывыстан ханы, кажар деп ол өөредип турган. Дайынының күжүн чедир үнелевейн, эштырымышкыннарга таваржыр чорук төөгүде хөй. Меңээргенир, мактаныр, хереки кыры-биле көөр, ону хандыр анализтевес, электен баш дескинип, шуугаар ажылдакчыларга бирги совет чекист черле хөңүү чок чораан.

Кижилерге бүзүрелдиң ачызы-биле мурнунда бай мызыгуурлуг чораан Курбатов совет чекистериң талазынче чайгылып киргеш эң-не кажар оптуг шивишкиннериниң удуртукчузу, колчакчы разведчик Кольбергтиң дунчузун сойгаларынга дузалаар.

Саттыныкчы шивишкиннериниң дузазы-биле совет чекистериниң штабының кол планын билип аар деп турган Кольбергтиң сорулгазы бууранының соонда, ам шуут идегелдиг совет чекист апарган Курбатов — Артемьев ол үеде Совет эрге-чагырганга өөң ханмайн турган каргыс поляк чагырыкчы Пилсудскийниң адъютантызы болу бээр. Буржуаз, эзээргек Польша күрүнеңиң шериг штабында чүү болуп турарын, ССРЭ-же даштыкы шивишкиннериң чажыт шургуп киришкинин Курбатов ам билип ап, дамчыдып бээр. Ооң чажыт ады —Артемьев.

Улуг, биче номчукчуларының кинти сонуургалык, үнелээшкинин хаара түткан бо солун номнуң автору — сураглыг совет чогаалчы Федор Шахмагонов. Бо угаадылгалыг кайгамчык тоожу 1973 чылда баштай «Сельская молодежь» деп журналдың капсырылгазынга парлаттынганындан Тываның ном үндүрер чери тускай ном кылдыр орус дылга үндүрген. Талантылыг чогаалчының бо номун тыва дылга база үндүрери күзеңчиг.

С. САНДЮ.

Бөгүн Тувинская правда

● «Чурттуң чер иштиниң байлаан чөп ажыглаар». ССРЭ-ниң Дээди Советиниң тоску чыыжының үшкү сессиязының материалдары.

● «1975: Беш чылдың доозуючу чылы». Республика иштинден информациялар.

● «Дагдыныкчыларга — делгем орунту ажыдар». Ак-Довурак хоорайның дагдыныкчылар чөвүлелиниң кежигүнү Г. Кривицкаяның корреспонденциязы.

● «Бистің чурттап турар бажыңывыс». Редакцияга келген чагаалар допчулады.

● «Бөгүн— Моолга улусчу революцияның тиилээн хүнү». Бөлүк материалдар.

Чурт иштинин, даштыкының болуушкуннарының дугайында информациялар, спортчу болуушкуннар дугайы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 11-ДЕ

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—Документалдыг фильмнер программазы. Өөнүг.
9.50—«Бөгүн — Бүгү-эвилелдиң кадыкшыл хүнү». Өөнүг.
10.05— «Поэзия». В. Инбер.
10.30—«Тывызыктар тыпканы». Өөнүг.
10.45—«Объектив». Өөнүг.
11.45 — Уругларга фильм. «Эрги шахтаның чажыды». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгезе, 5-ки сериязы.
11.50 — Медээлер.
12.00—Киножурнал (Кызылдан).
12.10—«Езулуг эрлер». Өөнүг.
13.10—«Социализм делегейи». Өөнүг.
13.40—«Даг хааны болгаш өскелер-даа». Уран-чечен өөнүг фильм.
15.15—ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттары чугаалап тур. Өөнүг.
13.30—«Дүргени». Документалдыг өөнүг фильм.

КЫЗЫЛДАН

15.45—Уругларга фильм.
17.00—«Аныяк ленинчилер». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

17.30—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Неделяда болуушкуннарның тайылбыры». Дамчыдылга
18.15—Телемедээлер.
18.25—«Тываның неделязы». Информастыг программа.
18.40—«Кадыкшыл». Дамчыдылга.
19.05—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.10—«Даг хааны болгаш өскелер-даа». Уран-чечен өөнүг фильм.
20.45—ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттары чугаалап тур. Өөнүг.
21.00—«Дүргени». Документалдыг өөнүг фильм.
21.15—Останкинода концерт студиязы чаалап тур.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзинге ёзугаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга эдир булуттаар, чаъс чагбас. Барын чүк угланыышкынныг хат секундада 7—12 метр чедер.

Агаарның температуразы даглыг черлерге 23—28, өскелериге 34—39, Кызылга 35—37 градус изиг болур.

Кино

ИЮЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Делегейниң бешки кинофестивалы» 9.40, «Олар Төрээн чурту дээш тулчуп чораннар» (2 сериязы кады) 11.00, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыныды 10.00, «Рустам дугайында тоолчургу чугаа» (2 сериязы кады) 11.30, 14.20, «Хлеб болгаш шоколад» 17.10, 19.05 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пеппи Така-Туканың чуртунда» 10.00, «Моңгун хөлдүн эртинези» 15.00, «Паштанчы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сайгон чурттуг уруг» 10.30, «Маркизтер хартаачызы Анжелика» 14.30, 16.30, 18.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Шыжылаашпай» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Турисчи маршруттар-биле

ЕРЕВАН. (СЭТА-ның корр.). Бо хоорайдан Прибалтиканың курорттарынче «Армения» турисчи поезд-биле республиканың аңгы-аңгы хоорайларындан бүдүрүлгелериниң 700 мурнакчызы чорупкан. Уралдың, Сибирьниң болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынче поезд 15 рейсти бо чайын кылыр. Ажылчылар хоорайларын турааскаалдыг болгаш төөгүлүг черлери-биле таныжар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 31-75, карысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажылагый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 23-54, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтерианың 50-22, солун келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫГ № 224.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өгелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01072